

Economisch-Statistische Berichten

ALGEMEEN WEEKBLAD VOOR HANDEL, NIJVERHEID, FINANCIËN EN VERKEER

UITGAVE VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

28E JAARGANG

WOENSDAG 17 FEBRUARI 1943

No. 1413

HOOFDREDACTEUR:

M. F. J. Cool (Rotterdam).

PLAATSVERVANGEND HOOFDREDACTEUR:

H. W. Lambers (Rotterdam).

Redactie en administratie: Pieter de Hoochweg 122, R'dam-W.

Aangeteekende stukken: Bijkantoor Ruijgeplaatweg.

Telefoon Nr. 35000. Postrekening 8408.

Abonnementsprijs voor het weekblad, waarin tijdelijk is opgenomen het Economisch-Statistisch Maandbericht, franco p. p. in Nederland f 20,85* per jaar. Buitenland en koloniën f 23,— per jaar. Abonnementen kunnen met elk nummer ingaan en slechts worden beëindigd per ultimo van elk kalenderjaar. Losse nummers 50 cent. Donateurs en leden van het Nederlandsch Economisch Instituut ontvangen het weekblad gratis en genieten een reductie op de verdere publicaties. Adreswijzigingen op te geven aan de administratie.

Advertenties voorpagina f 0,28 per mm. Andere pagina's f 0,22 per mm. Plaatsing bij abonnement volgens tarief.

BERICHT

AAN DE LEDEN VAN HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT:

Wij verzoeken den leden van het Nederlandsch Economisch Instituut, welke hun contributie voor 1943 nog niet voldeden, beleefd deze contributie, ten bedrage van f 20,—, te willen voldoen door storting op girorekening no. 8408 of op onze rekening bij de heeren R. Mees & Zoonen, Rotterdam.

NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT
SECRETARIAAT.

INHOUD:

	Blz.
De clearing en het kapitaal- en verzekeringsverkeer door Jhr. Mr. E. van Lennep	86
Eenige moeilijkheden bij calculatorische prijsvorming door D. B. Baarslag	88
De Zwitsersche machine-industrie (II) door P. Brandes	90
Aanteekeningen.	
Het Hof van Arbitrage der Internationale Kamer van Koophandel	94
Boekbesprekingen.	
Dr. J. J. M. van der Ven: Arbeid en recht, bespr. door Mej. Mr. A. H. Ekels	95
Statistieken.	
Bankdisconto's - Stand van 's Rijks Kas - Bankstaten	97

GELD- EN KAPITAALMARKT.

Op de geldmarkt zijn de tarieven voor het langer lopende papier bezig aan te trekken. Het aanbod is weliswaar nog steeds niet groot, en met name bij lange na niet zoo dringend als eenigen tijd geleden het geval was, toen de Agent van de Schatkist ongelimiteerd papier beschikbaar stelde, maar toch is een kentering duidelijk waar te nemen. Immers, hoewel nog steeds de afgifte van schatkistpapier wordt gerantsoeneerd, heeft toch per den 15den de toewijzing een behoorlijken omvang aangenomen, vele malen grooter dan de mondjesmaatafgifte in de afgelopen weken. In totaal zou ongeveer f 60 miljoen zijn geplaatst, hetgeen juist voldoende is voor de betaling van de per den 15den vervallende lossingen en coupons. Zooals gezegd, is onder den invloed van de zich in dit opzicht wijzigende situatie het rentepeil voor het verhandelde papier aangetrokken. Terwijl tot voor kort de lange termijnen onder agentsprijs gingen en de middelmatig lange op agentbasis, is dat nu niet meer het geval. Over de heele linie is een stijging ingetreden.

De obligatiemarkt heeft deze week geringe omzettingen te zien gegeven, zonder uitgesproken tendens. Onder de institutionele beleggers is een zekere terughoudendheid waar te nemen. Kort na de toewijzing op de leening 1942 is uit deze kringen op omvangrijke schaal gekocht, omdat men voor de storting minder geld noodig had dan verwacht was. Daarna is een periode van geringere belangstelling ingetreden, mede door het feit, dat nogal wat onderhandsche leeningen konden worden afgesloten. Per saldo zijn de staatsfondsen in den loop van de week een kleinigheid aangetrokken. De 3-3½%-leening 1938, die op 98 opende, sloot de week op 98¹/₈. De nieuwe leening 1942 sloot op 99²³/₃₂, na een opening op 99⁹/₁₆. Lager waren de 4% 1941 en 1940. Het feit, dat van de zijde van de autoriteiten was geïnformeerd naar de verdeling van de obligatiën dezer leeningen over verschillende beleggers, heeft de indruk gewekt, dat wellicht conversieplannen in voorbereiding zijn, waaromtrent overigens niets werd bevestigd. In elk geval kwam er wat aanbod los, waardoor bijv. de 4%-leening 1941, die de week op 101¹⁵/₁₆ opende, inzakte tot 101¹/₂, waarna een redres volgde tot 101³/₈. Iets lager waren ook de 3½%-leeningen Amsterdam, die overigens de vorige week al wat hadden moeten prijs geven, nadat tevoren een abnormaal hooge notering van 100¹/₂ gold.

De aandelenmarkt blijft bij voortdurend uitermate vast gestemd. Na een lichte inzinking bij het begin van de week is het verloop sindsdien weer opwaarts geweest. Vooral ook de minder courante industriele aandelen hebben van de stijging geprofiteerd, terwijl enkele fondsensoorten, die eenigen tijd lang relatief bij de rest van de markt waren achtergebleven (Stork, Wilton e. d.) bij sprongen omhoog gingen. Vooral de laatste dagen van de week munten uit door zeer vaste markten. Het is niet onmogelijk, dat het belegend publiek, bevreesd voor maatregelen, die op de binnenlandsche markt een soortgelijke situatie zouden kunnen doen ontstaan als nu al sedert begin November voor overzeesch materiaal geldt, zoolang het nog kan, zooveel mogelijk materiaal wil verwerven. De recente ervaringen ter beurze van Berlijn kunnen die tendens in de hand hebben gewerkt, hoewel t.z.v. eventueel hier te lande te verwachten maatregelen niets bekend is.

DE CLEARING EN HET KAPITAAL- EN VERZEKERINGSVERKEER.

In een vorig artikel ¹⁾ werd de vraag aan de orde gesteld of, en zoo ja in hoeverre, een begrenzing van het door de clearing te bestrijken terrein noodzakelijk is. Wij zagen toen, dat de clearing, wat betreft het goederenverkeer, naar algemeene opvatting aan zekere grenzen is gebonden. Deze begrenzing vindt haar grondslag in een beginsel — door mij het nationaliteitsbeginsel genoemd —, hetwelk ten aanzien van het goederenverkeer voorschrijft, dat verplichtingen wegens levering van goederen dienen te worden voldaan naar het land van oorsprong der goederen.

Kapitaalverkeer.

Hoe nu bij het kapitaal- en kapitaalopbrengstenverkeer ²⁾?

De heerschende opvatting is, dat theoretisch iedere kapitaalvordering, dus ook de deviezenvordering, over de clearing kan worden verrekend, mits slechts de debiteur in het eene en de crediteur in het andere clearingland woont of gevestigd is („domiciliebeginsel”).

Naar mijn meening worden de grenzen der clearing t.a.v. het kapitaalverkeer, evenals ten aanzien van het goederenverkeer, in de eerste plaats bepaald door bovengenoemd nationaliteitsbeginsel, welk beginsel betrekking heeft op de aan de vordering ten grondslag liggende prestatie. Deze prestatie zal moeten inhouden het verstreken van kapitaal in één der twee clearinglanden. Aan dit criterium voldoen dus bijv. niet de vorderingen uit hoofde van verkoop van een in het derde buitenland gelegen huis, van buitenlandsche ³⁾ effecten, van incasso van buitenlandsche coupons, enz.

Stelt men dezen eisch van nationaliteit niet, dan zou de mogelijkheid bestaan, dat de clearing het deviezenbelang van één der clearinglanden zou schaden. De clearing zou dan immers een afvloeiing van deviezen mogelijk maken, die zij juist dient te voorkomen.

Evenals bij het goederenverkeer naast den eisch van oorsprong ten aanzien van het goed vaak ook nog de domicilie-eisch ten aanzien van den crediteur wordt gesteld, zou men kunnen overwegen om bij het kapitaalverkeer naast het zakelijke nationaliteitsbeginsel ook het domiciliebeginsel te doen gelden. Bij het goederenverkeer kan het domiciliebeginsel vervallen, aangezien de goederenruil primair is en het, afgezien van de winsten op de transacties, onverschillig is, of de goederen bij export-eigendom zijn van het land van oorsprong of van een derde land. Bij het kapitaalverkeer zou m.i., evenals bij het goederenverkeer, eerder met het zakelijke dan met het persoonlijke criterium kunnen worden volstaan.

Ter illustratie een voorbeeld: Land A koopt van land B een in land B gelegen fabriek; de koopprijs kan via de clearing A—B worden verrekend. A verkoopt vervolgens deze fabriek aan land C; C zou, indien het domiciliebeginsel zou vervallen, kunnen betalen in de clearing C—B ten gunste van A. Het is dan dus in tweede instantie, als werd de fabriek door A aan B en vervolgens door B aan C verkocht. Het deviezenbelang van land B wordt, voorzover het in de clearing C—B gestorte bedrag gelijk is aan het bedrag, hetwelk tevoren in de clearing A—B werd gestort, door deze wijze van betalen niet geschaad. Zou rechtstreeks tusschen A en C — althans niet via land B — worden afgerekend, dan zou de transactie,

voorzover zij binnen het bereik van het deviezenrecht van land B ligt (dus in het onderhavige geval en bijv. bij verkoop van vorderingen en effecten op naam), vaak op een weigering van de vereischte deviezenvergunning van land B moeten afstuiten.

Een moeilijkheid treedt nog op, wanneer C de fabriek verkoopt aan B. De vordering heeft de nationaliteit B en zou uit dien hoofde dus niet naar C kunnen worden betaald ⁴⁾.

Naar mijn meening is er geen bezwaar tegen, dergelijke vorderingen ook in de clearing te betrekken, mits vaststaat, dat de koopsom van de fabriek tevoren ook door land C naar land B over de clearing is betaald. Deze betaling over de clearing C—B beteekent immers, dat land C de fabriek heeft gekocht door bijv. verhoogden export naar land B van goederen, van oorsprong uit land C, dan wel door vermindering van import van goederen uit land B. Verkoopt nu C de fabriek aan B, dan beteekent transfer van den koopprijs over de clearing B—C een tardieve betaling voor vroegere goederenleveranties of een herstel van het evenwicht in den goederenruil door verhoogden export van B. Zou de eerste koopsom niet door C, maar bijv. door land X naar land B zijn betaald, dan zou overmaking van de tweede koopsom over de clearing B—C beteekenen, dat tegenover goederenimport uit X goederenexport naar C plaats vindt, hetgeen in strijd zou zijn met de in de clearingverdragen vervatte ruilovereenkomsten.

Wij zien dus, dat de wijze van verkrijging van binnenlandsche onroerende goederen, effecten, etc. door niet-ingezetenen een belangrijk element dient te zijn bij de beoordeeling van de vraag, of bij repatriëring van deze waarden de koopsom door ingezetenen over de clearing kan worden overgemaakt. Voorzover de onroerende goederen, effecten, etc. reeds vóór het inwerkingtreden van de clearing aan niet-ingezetenen toebehoorden, zal men kunnen stellen, dat betaling door de niet-ingezetenen destijds vanuit hun land heeft plaats gevonden. Voldoende zou dan dus zijn, dat werd aangetoond, dat het betreffende onroerende goed of effect sedert dien datum eigendom van ingezetenen van hetzelfde land is geweest.

Slechts de kapitaalvorderingen, die aan den zakelijken eisch van de nationaliteit voldoen, zijn dus m.i. vatbaar voor verrekening over de clearing. Ik ontken niet, dat in bepaalde gevallen ook transacties met niet-nationale kapitaalwaarden via de clearing zouden kunnen worden afgewikkeld, zonder dat daarbij het deviezenbelang van één der clearinglanden zou worden geschaad, doch wij trachten hier de uiterste grens te vinden, tot waar in beginsel de invloed van die belangen, welke een uitbreiding van de clearing eischen, kan gaan zonder in strijd te komen met het deviezenbelang. Stelt men zich op het standpunt, dat slechts het domiciliebeginsel bij het kapitaalverkeer betekenis heeft, dan laat men die belangen bedoelde grens overschrijden; men negeert dan het belang van de conservatoire functie van de deviezencontrole, de functie, welke een verzwakking van de deviezenpositie beoogt te voorkomen ⁵⁾. De deviezencontrole kan dan immers niet eischen, dat voor een bepaalde waarde (bijv. een buitenlandsch effect), welke door een ingezetene tegen betaling in vrije deviezen is gekocht, ook door een ingezetene van een land, waarmede het kapitaalverkeer bij

¹⁾ „De grenzen van de clearing” in „E.-S.B.” van 10 Februari 1943, pag. 72 e.v.

²⁾ Hoewel uiteraard de kapitaalopbrengsten economisch van geheel andere orde zijn dan het kapitaal, en transfer van kapitaalbedragen in de practijk door geen enkel land met deviezencontrole zonder meer zal kunnen worden toegestaan — ook indien de clearingstand daar tijdelijk ruimte toe zou laten —, kunnen beide groepen van betalingen voor mijn onderwerp gevoegelijk samen worden behandeld. Gemakshalve zal verder over „kapitaal” worden gesproken waar „kapitaal en kapitaalopbrengsten” wordt bedoeld.

³⁾ D.w.z. voor beide landen buitenlandsch.

⁴⁾ Hetgeen hier wordt gezegd omtrent de vordering van land C op land B geldt m.m. evenzeer ten aanzien van de vordering van land A, ontstaan door de overmaking van land C naar land B ten gunste van land A.

De hier besproken vraag kan zich overigens ook voordoen bij het goederenverkeer, wanneer namelijk goederen van oorsprong uit land X door dit land in land Y worden gekocht.

⁵⁾ Merkt men op, dat de deviezencontrole toch de vergunning tot den verkoop van de niet-nationale waarde kan weigeren, zoodat het deviezenbelang dan toch niet zou worden geschaad, dan zij hierop geantwoord, dat het toch juist in de bedoeling moet liggen den verkoop wél mogelijk te maken; waarom zijn dergelijke transacties anders in het clearingverdrag opgenomen?

wege van clearing wordt afgewikkeld, vrije deviezen worden betaald. Aangezien nu m.i. voorop moet staan, dat de conservatoire functie van de deviezencontrole onaangetast dient te blijven, dat m.a.w. een clearingregeling de deviezenpositie van de clearinglanden in beginsel niet mag benadeelen, is het m.i. noodzakelijk het zakelijke nationaliteitsbeginsel bij het bepalen van de grens der in de clearing te betrekken kapitaalvorderingen primaire betekenis toe te kennen.

Behoudt daarnaast het domiciliebeginsel nog gelding, dan zal voor alle niet-nationale kapitaalvorderingen tusschen twee clearinglanden in beginsel slechts betaling in deviezen kunnen worden geëischt. In uitzonderingsgevallen kunnen de twee clearinglanden overeenkomen, dat met geheele of gedeeltelijke betaling over de clearing genoegzaam zal worden genomen. In de praktijk zou ik mij dat zoo kunnen voorstellen: in de in het clearingverdrag vervatte ruilovereenkomst worden bepaalde contingenten niet-nationale waarden opgenomen, welker deviezenwaarde ongeveer gelijk zal moeten zijn. Een eventueel verschil in waarde zou door gedeeltelijke betaling in vrije deviezen kunnen worden aangezuiverd. De twee clearinglanden sluiten dan dus als het ware van geval tot geval na degelijke controle (men denke aan de mogelijkheid van misbruik door derde landen!) compensatietransacties; een generale regeling omtrent de verrekening van transacties met niet-nationale waarden wordt dan niet geschapen.

Laat men het domiciliebeginsel vervallen, dan groeit met de uitbreiding van het clearingverkeer ook de mogelijkheid niet-nationale verplichtingen via de clearing te betalen. Kan de domicilie-eisch bij het kapitaalverkeer geheel vervallen of zou dan de mogelijkheid bestaan, dat de deviezenpositie van één der clearinglanden door de clearing wordt benadeeld? Deze mogelijkheid bestaat inderdaad. Bedoelde benadeeling kan optreden, zoodra ook de winst op de transactie wordt overgemaakt naar het land, welks nationaliteit de kapitaalvordering bezit. Bij het goederenverkeer heeft men in de praktijk in het algemeen deze benadeeling kunnen voorkomen, door de winst door bemiddeling van een bankinstelling van den koopprijs te doen afsplitsen. Het is evenwel, in verband met het feit, dat vele groepen kapitaalwaarden gemeenschappelijk vaak van eigenaar verwisselen, zeer te betwijfelen, of bij het kapitaalverkeer een zoodanige regeling practisch uitvoerbaar is.

Stelt men zich op het standpunt, dat een clearingregeling het deviezenbelang van de clearinglanden in het geheel niet mag benadeelen, dan zou men derhalve tot de conclusie moeten komen, dat het domiciliebeginsel bij het kapitaalverkeer niet kan vervallen. Er zij echter op gewezen, dat het domiciliebeginsel veelal zoodanig wordt toegepast, dat ook door het stellen van den domicilie-eisch t.a.v. den crediteur het gevaar niet geheel wordt terzijde gesteld, dat de winst op bepaalde transacties geheel of gedeeltelijk aan een derde land ten goede komt. Men denke bijv. aan de N.V., waarvan een gedeelte der aandelen zich in buitenlandse handen bevindt.

Zou men iedere benadeeling van de deviezenpositie der clearinglanden willen voorkomen, dan zouden derhalve zoowel het zakelijke als het persoonlijke criterium dienen te worden aangelegd en dan het persoonlijke criterium in dier voege, dat slechts die vennootschappen ten volle betaling over de clearing kunnen ontvangen, waarvan alle gerechtigden in het betrokken clearingland woonachtig zijn. Laat men dit rigoureuze standpunt t.a.v. de toepassing van het domiciliebeginsel varen en aanvaardt men dus een eventuele zeer geringe benadeeling van de deviezenpositie der clearinglanden, dan zal, indien men de clearing nog verder wil uitbreiden, het geheel laten vallen van den domicilie-eisch m.i. de volgende stap zijn. De daaruit voortvloeiende benadeeling van het deviezenbelang der clearinglanden zal altijd nog geringer zijn dan

die, welke het wegvallen van den zakelijken nationaliteits-eisch tengevolge zou kunnen hebben.

Verzekeringsverkeer.

Bij het verzekeringsverkeer is de situatie eenigszins anders. Hierbij zijn de prestaties van de contractspartijen betalingen op een verschillend tijdstip: de een betaalt een bepaald bedrag en de ander verplicht zich na een bepaalden tijd of bij het vervullen van een bepaalde voorwaarde een bedrag terug te betalen. Beide prestaties zijn, aangezien het betalingen zijn, in beginsel voor rekening over de clearing vatbaar. Sluiten nu twee partijen een verzekeringsovereenkomst in de geldsoort van het land van den verzekeringnemer, dan loopt, indien de verplichtingen over en weer bij wege van clearing dienen te worden vereffend, de verzekeraar het koersrisico van de valuta van het land van den verzekeringnemer, waartegen hij zich practisch slechts hetzij door herverzekering, hetzij door het aanhouden van een reserve in deze valuta, kan indekken. In de praktijk zal geen van beide clearinglanden er bezwaar tegen hebben, dat de verzekeringmaatschappijen in het eene land rekeningen in het andere land aanhouden ten gunste en ten laste waarvan de in de geldsoort van dit laatste land luidende verplichtingen uit hoofde van verzekering en herverzekering kunnen worden voldaan, mits vaststaat, dat zulks de clearingplicht in beginsel onverlet laat.

De moeilijkheden in verband met het koersrisico treden op bij alle verzekeringen, zoowel de directe- als de herverzekeringen. Aangezien dit risico slechts kan worden beperkt bij de contracten luidende in de geldsoorten der beide clearinglanden, zullen verplichtingen in andere geldsoorten in beginsel niet voor verrekening over de clearing in aanmerking kunnen komen.

Hier zien wij dus weer een uitvloeisel van het nationaliteitsbeginsel: slechts die vorderingen mogen over de clearing worden geïnd, waar geen verplichtingen in deviezen tegenover staan. Deze laatste verplichtingen zijn hier in het algemeen de herverzekeringsverplichtingen of de verplichting tot het vormen van een reserve in de gecontracteerde geldsoort. Het is niet juist het nationaliteitsbeginsel hier in dien zin uit te leggen, dat het verzekeringscontract betrekking dient te hebben op een binnenlandsch object. Het schijnt logisch, te stellen, dat een deviezenregime eischt, dat de deviezen ook in deviezen worden verzekerd. Aangezien deze opvatting er echter toe zou leiden, de verzekering van buitenlandsche waarden slechts bij buitenlandsche maatschappijen onder te brengen en aangezien op den duur altijd meer aan premien dan aan schaden wordt betaald, moet men veeleer stellen, dat de Staat zijn deviezen niet als zoodanig moet verzekeren, doch de verzekering als beveiliging van het vermogen der particulieren moet blijven zien. De particulier, die zijn buitenlandsche waarden⁶⁾ verzekert, zal bij schade geen vervanging dezer waarden behoeven, doch hij zal tevreden zijn met een schadevergoeding tot het door hem geleden verlies. Hij zal zich dus voor koersrisico's trachten te vrijwaren.

Zoolang deze koersrisico's bestaan en de verzekeringmaatschappijen zich daartegen wenschen in te dekken⁷⁾, zal, mede in verband met het sterk internationale karakter van het herverzekeringsverkeer, de clearing ten aanzien van het internationale verzekerings- en herverzekeringsverkeer m.i. slechts een bescheiden rol kunnen vervullen. Bij de directe verzekering zullen in de praktijk slechts de contracten, luidende in de geldsoort van het land van den verzekeraar, over en weer over de clearing worden afgewikkeld. De contracten in de geldsoort van het land van den

⁶⁾ Ook indien de Staat tot opvoeding van deviezen is overgegaan, zal toch nog een aantal burgers gedurende korteren of langeren tijd voor eigen rekening deviezen te hunner beschikking hebben.

⁷⁾ Denkbaar zou zijn, dat de Staat hierbij te hulp zou komen (vgl. P. Einzig, „The Theory of Forward Exchange”, London 1937, p. 384 en 441).

verzekeringnemer zullen over in dit land gevoerde rekeningen worden geleid. Slechts winsten en verliezen zullen over de clearing moeten worden overgemaakt.

Bij het herverzekeringsverkeer is het gewoonte in rekeningcourant premien en schaden te verrekenen en ieder kwartaal in de verschillende valuta's af te rekenen. In verband met bovenomschreven koersrisico's zullen hier in de praktijk slechts de in de geldsoort van het land van den crediteur verschuldigde saldi over de clearing worden betaald.

Men ziet hier dus, dat het belang van het verzekeringswezen en het deviezenbelang beide een begrenzing van den omvang der clearing eischen. Een verwijding van deze grenzen zou ook hier kunnen worden bereikt door afschaffing van den domicilie-eisch t.a.v. den crediteur. Dan zou echter het land, in welks geldsoort een verzekeringscontract luidt, worden belast met de op dit contract behaalde winst. Het wil mij voorkomen, dat de hieruit voortvloeiende benadeeling van de deviezenpositie van het betrokken land tegenover de landen met een actief buitenlandsch verzekeringsverkeer vrij aanzienlijk kan zijn en dat het in de praktijk niet wel mogelijk zal blijken deze benadeeling te voorkomen; bedoelde grensverwijding van de clearing schijnt derhalve haar rechtvaardiging in het algemeen belang der clearinglanden niet te kunnen vinden.

Achterstallige vorderingen.

Afzonderlijke behandeling behoeven nu nog de vorderingen, die op het moment van het inwerkingtreden van de clearing openstaan (achterstallige vorderingen), en de vorderingen, die op dat moment nog niet zijn vervallen, doch waarvan de er aan ten grondslag liggende prestaties van de crediteuren reeds hebben plaats gevonden. Hierbij zal uiteraard het domiciliebeginsel voorop moeten staan. Object van een regeling nopens dergelijke vorderingen kunnen slechts die vorderingen zijn, welke de twee landen op elkander hebben. Daarnevens zullen deze vorderingen echter ook op hun nationaliteit dienen te worden onderzocht. Zoo zullen vorderingen wegens leverantie van inheemsche producten anders moeten worden beschouwd dan die wegens levering van goederen van buitenlandschen oorsprong. Hierbij treden echter verschillende complicaties op. Vooreerst is aan te nemen, dat een belangrijke groep achterstallige deviezenvorderingen op een land met deviezencontrole niet in deviezen realiseerbaar is. Het feit, dat in dat land een deviezencontrole werd ingevoerd, maakt dit op zichzelf al waarschijnlijk. Voorts is er uiteraard een groep vorderingen, waarvan betwist kan worden, of zij als deviezenvorderingen kunnen worden aangemerkt, vooral indien ten tijde van het ontstaan der vordering in het land van den crediteur geen deviezencontrole bestond. De buitenlandsche geldsoort, waarin de vordering is uitgedrukt, zal dan veelal de functie van rekenenheid hebben.

Deze beide complicaties treden niet op bij saldi bij banken op vreemde muntrekening en bij valutaverzekeringsvorderingen. Het effectieve karakter en de mogelijkheid tot effectieve realisatie staan hierbij wel vast. Deze vorderingen dienen dan ook in beginsel van de clearing te worden uitgesloten. Het standpunt ten aanzien van de overige vorderingen zal moeten worden bepaald door de feitelijke omstandigheden, d.w.z. door den toestand der wederzijdsche vorderingen en schulden en de algemeene deviezenpositie der beide landen. Men dient hierbij te bedenken, dat het alternatief hier niet is vrij devies of clearingtegoed, maar geblokkeerd devies of clearingtegoed. Ik zou dan ook ten aanzien van deze vorderingen de abstracte wenselijkheid van verrekening via de clearing niet willen betwisten.

Multilaterale clearing.

Tenslotte zij nog een vraag naar voren gebracht: Kunnen

de grenzen van een clearing worden verlegd door een multilaterale clearing, m.a.w. kan het nationaliteitsbeginsel bij een multilaterale clearing niet in dien zin worden uitgelegd, dat de verplichtingen uit hoofde van goederenleveranties of anderszins, verrekend kunnen worden, mits de verplichtingen slechts voldoen aan den zakelijken eisch van nationaliteit van één der bij de multilaterale clearing aangesloten landen?

Het behoeft geen betoog, dat een bevestigend antwoord op deze vraag buitengevoon belangrijke consequenties zou hebben. Te denken valt hierbij bijvoorbeeld aan de moeilijkheden, die het transitoverkeer van de clearing ondervindt. Ingevolge de bestaande regelingen dient immers de koop prijs van een goed, van oorsprong uit land A, altijd naar land A te worden betaald, ook indien de verkooper in land B en de koper in land C woont. Verkoopt laatstgenoemde weer naar land D, dan dient wederom naar land A te worden betaald.

In wezen is het hier aangeroerde probleem gelijk aan het belangrijkste probleem van de veelzijdige clearing: het saldoprobleem⁸⁾; de behandeling daarvan valt buiten het bestek van dit artikel. Zou dit probleem opgelost zijn, d.w.z. zou vaststaan, dat ieder der bij de centrale clearing aangesloten landen een saldo bij deze clearing vrijelijk kan benutten tot betaling van schulden uit welken hoofde ook aan ieder der andere clearinglanden, dan zou eerstgenoemde vraag ongetwijfeld bevestigend kunnen worden beantwoord. Zou een saldo bij de clearingcentrale te allen tijde in vrije deviezen kunnen worden omgezet, dan zou waarschijnlijk iedere begrenzing van de clearingregelingen kunnen vervallen.

E. VAN LENNEP.

⁸⁾ Hieronder wordt verstaan de vraag of, en zoo ja hoe, kan worden bereikt, dat er geen blijvende debet- en creditsaldi bij de clearingcentrale ontstaan.

EENIGE MOEILIKHEDEN BIJ CALCULATORISCHE PRIJSVORMING.

Prijsvorming volgens de wet van vraag en aanbod, al dan niet door de machtspositie van één der partijen beïnvloed, maakt in het beeld van een geleid economisch stelsel plaats voor prijsvorming op basis der gecalculeerde kosten. Zij veronderstelt — en in oorlogstijd gaat dit ook steeds op —, dat bij vaststellen van verkoopprijzen op basis dezer kosten voldoende vraag of afzetmogelijkheid zal bestaan. Ook overigens blijven er echter vele moeilijkheden bestaan bij de vaststelling van een prijs op calculatiebasis.

Allereerst zijn er verschillende bedrijfstakken, waarbij door den aard van het bedrijf de kosten der verschillende ondernemingen ver uiteen loopen. Dit geldt voor den landbouw en de veeteelt en tot op zekere hoogte ook voor den mijnbouw. De productiemogelijkheden en de kosten der productie of liever de aan te wenden arbeidskracht en arbeidshulpmiddelen zijn verschillend, al naar gelang van bodemgesteldheid, klimaat en weersomstandigheden. Wil men ook den in ongunstige omstandigheden verkeerenden producent nog een overschot laten, dan zal de prijs voor den onder gunstige omstandigheden werkende niet onbelangrijk hooger liggen dan de eigen kosten per eenheid. De te bepalen prijs zal zich hier dus wel richten naar den kostprijs van een deel der producenten, maar daarbij toch veeleer worden gesteld op zoodanige hoogte, dat de productie daardoor wordt aangemoedigd.

Moeilijkheden voor de prijsvaststelling binnen verschillende bedrijven.

In den mijnbouw is er nog deze bijkomstige moeilijkheid, dat de kostprijs niet van jaar tot jaar gelijk blijft, hij is ervan afhankelijk, of men een meer of minder gunstig deel der ontginning aanvat en heeft de neiging sterk te stijgen, naarmate men verder het veld inkomt en vooral

ook naarmate men dieper gaat. Hoe diep men gaan kan, wordt, dan ook niet door technische mogelijkheden, maar door economische factoren bepaald. Hier vindt men dus — evenals bij den landbouw — een tendens tot toenemende differentieele kosten per eenheid, of wil men, van afnemende meeropbrengsten. Een juist beeld van de rentabiliteit eener mijn is eigenlijk eerst na afloop der ontginning te verkrijgen, een gelijkmatige verdeling der kosten over de geheele ontginningsperiode zou dan op papier mogelijk zijn, maar heeft dan geen zin meer. Een eenigszins juiste verdeling vooraf gaat niet en daarom ziet men bij mijn-ondernemingen — en terecht — dan ook veelal het streven het geïnvesteerde kapitaal zoo snel mogelijk af te schrijven, omdat men niet weet, wat de toekomst brengt. Gewoonlijk zal deze versnelde afschrijving niet eens voldoende compensatie bieden tegen de stijging der kosten bij voortschrijdende diepere ontginning. Hoe hooger de kolenprijs is, des te meer prikkel zal er bestaan, ook de ongunstig gelegen stukken nog te ontginnen. Het is ook in het algemeen belang, dat de ondergrondsch aanwezige kolen en ertsen zooveel mogelijk worden weggehaald; wat men laat zitten, is ook later dikwijls niet meer bereikbaar en dan voor goed verloren. In de prijsvorming kan men dus ook hier een aanmoedigingsfactor leggen, zoowel voor een hogere productie als voor een meer volledige ontginning.

Kan men tot op zekere hoogte nog van een kostprijs per ton kolen spreken, dan is het toch in elk geval onmogelijk te bepalen, welk deel der kosten op elk der soorten moet vallen, die na sortering en bereiding worden verkregen. Zou men de ondergrondse ontginningskosten bijv. voor de meest gevraagde vrij zuivere noten gelijk stellen aan die voor slik of tusschenproduct en deze verhoogen met de kosten der klassificering en de verdere kosten, die speciaal voor elk product gemaakt worden, dan zou men mogelijk voor het minderwaardige product tot den hoogsten kostprijs komen. Het is echter zóó, dat de minderwaardige kolen, ja zelfs een deel der steenen, toch meekomen naar boven; de daarvoor gemaakte kosten zijn niet te ontgaan. Is het minderwaardige product echter eenmaal opgevoerd, dan kan men er nog wel vrij wat kosten aan besteden om het bruikbaar te maken, meer zelfs dan aan van nature goed product, dat zijn weg wel vindt. Het gaat ook moeilijk een deel van de productie als kostenloos voor het ondergrondse bedrijf aan te nemen. Met wat heelmaal geen verwerkbaar product is, zooals steenen, geschiedt dit; voor tusschenproduct of aschrijke kolen gaat dit niet, daar hiervoor werkelijk kosten doelbewust gemaakt worden; welk deel der kosten is echter niet steeds te zeggen. Of men bij den mijnbouw, van het goed geleide bedrijf, of liever van één of meer goed geleide bedrijven, kan uitgaan, valt evenals bij den landbouw, te betwijfelen. Men zal ook aandacht dienen te geven aan de verschillen in natuurlijke gesteldheid. Bij den mijnbouw is deze niet steeds overzichtelijk en alleen met groote kennis van zaken in cijfers uit te drukken. Over het algemeen maakt men zich wel eens te veel de illusie, dat de huidige stand der wetenschap toelaat alles in cijfers uit te drukken. Er zijn tal van vragen, en dikwijls van den meest vitalen aard, waarop de cijfers ons tot heden geen afdoend antwoord geven. De meer nauwkeurige invloed van voeding en levenswijze op de arbeidsprestatie, de invloed van het wereldgebeuren op de arbeidslust en -prestatie, de duurzame invloed van een werktijdsverlenging op arbeidsprestatie en ziektebeeld, wij weten er bijna niets van en moeten ons in dezen door ons gevoel laten leiden, dat ontegenzeggelijk door subjectieve invloeden wordt beheerscht. Hij, die zelf niet intensief werkt, zal het in langere werktijden zoeken; wie zelf intensief werkt, zal ze vreezen.

Enkele in de praktijk gezochte oplossingen.

Maar om tot ons onderwerp terug te keeren, een prijsvorming op basis van den kostprijs is bij een uitval der productie in een aantal uiteenlopende producten, inzon-

derheid, indien deze uitval niet te beïnvloeden is en niet afhankelijk is van daartoe aan te wenden kosten, niet mogelijk. De prijsvorming zal zich dus moeten baseeren op de waarde; dit kan zijn de technische waarde, bij kolen dus de stookwaarde of de marktwaarde, zooals deze bij een meer vrije prijsvorming op basis van vraag en aanbod zou zijn tot stand gekomen.

De „Allgemeine Grundsätze der Kostenrechnung“ („Erlasz des Reichswirtschaftsministers und des Reichskommissars für die Preisbildung vom 16.1.1939“) zeggen terzake het volgende: „Bei verbundenen Leistungen (z.B. in der Fertigung bei Kuppelerzeugnissen) ist eine genaue Kosten-ermittlung für die Einzelleistung nur bedingt möglich; genau feststellbar sind nur die Kosten der Leistungsgesamtheit. Eine rechnungsmäßige Verteilung der Kosten auf die Einzelleistungen ist dagegen mit Hilfe des Marktpreises einer oder aller verbundenen Leistungen möglich“.

Deze oplossing is als tijdelijke oplossing inderdaad in het algemeen het meest aan te bevelen. Zij is echter niet principieel, zij gaat van de marktwaarde en niet van de kosten uit; in vele gevallen zal deze marktwaarde ook thans in verband met de eventueel grootere of gewijzigde gebruikswaarde herzien moeten worden. Zij leidt er ook toe, dat voor een zuiver nevenproduct; hoe onontbeerlijk ook, of hoe wenschelijk een aanmoediging van de productie ook zou zijn, de prijs nimmer boven het oude niveau zou kunnen stijgen.

Ook in de chemische bedrijven is een kostprijsberekening niet steeds eenvoudig: Ook hier kan men bij het verkrijgen van verschillende producten in den loop van het fabricageproces niet volgens den weg der kostenberekening aangeven, welk deel der waarde van de grondstof in de verschillende producten overgaat. Ook de grondstof is niet steeds homogeen, de samenstellende deelen kunnen verschillend overgaan. Vercokest men bijv. kolen, dan verkrijgt men o.a. cokes, gas, benzol, teerolie, pek en ammoniak, om slechts enkele hoofdproducten te noemen. Welk deel van de waarde der verwerkte fijnkolen in de benzol terecht komt is een calculatorisch onoplosbaar vraagstuk. Wel kan men den kostprijs berekenen van het hoofdproduct en de opbrengst in de markt van de bijproducten daarop in mindering brengen; men kan dan de cokes evengoed als het gas als hoofdproduct beschouwen. Men fixeert de nevenproducten dan op de bestaande waarde, zooals hiervoren reeds opgemerkt. Ook kan men bepaalde nevenproducten de prijzen van overeenkomstige op andere wijze verkregen producten laten volgen, benzol bijv. den benzineprijs. Dit is in vele gevallen beter, daar dit de productie van vervangingsmiddelen aanmoedigt. Men kan ook den in de „Allgemeine Grundsätze der Kostenrechnung“ aangegeven weg volgen, waarbij dan de voor elk product gemaakte bijzondere kosten op dat product vallen en de in het algemeen gemaakte kosten volgens de geldende marktprijzen over de verschillende producten worden verdeeld. De bezwaren zijn hiervoren reeds genoemd; tijdelijk is dit mogelijk echter de beste weg. Ook dan blijven er bij ingewikkelde en in elkan-der grijpende processen nog tal van calculatorische moeilijkheden. Zoo wordt sterk zwavelzuur bij de alcoholfabricage uit aethyleen niet verbruikt, maar enkel tot zwak zuur verdund. De grootte van het gebrachte offer wordt dan ook mede bepaald door het min of meer toevallig en wisselend emplot, dat men voor dit zwakke zuur heeft. Bij de vrije prijsvorming waren deze samenhang en onderlinge beïnvloeding der bedrijfsonderdeelen eer een voordeel; zij gaven een zekere elasticiteit aan het bedrijf. Zij maakten ook, dat men een vetkolenmijn niet uitsluitend als zodanig behoefte te bezien, maar de economisch min of meer noodzakelijke uitbouw met cokesovens en eventueel een stikstofbindingsbedrijf en gaslevering op verren afstand, als daarbij behoorende kon beschouwen. Hoofdzaak was het in dit beeld niet, hoe het met elk der onderdeelen stond, maar of de geheele economische eenheid rendeerd. Was er al eens een onderdeel, dat minder goed ging, dan werd

dit door het overige bedrijf opgevangen; men kon de productie van het minder goed gaande product door den samenhang met de rest van het bedrijf toch niet stopzetten. De groepering van het bedrijfsleven in bedrijfs- en vakgroepen en de calculatorische prijscontrole brengen mede, dat het grootbedrijf thans in kleinere onderdeelen is geknipt, die elk voor zich onder een afzonderlijke vakgroep thuis hooren. Toch zal men er nog iets op moeten vinden om in de ordening van het bedrijfsleven ook de economische eenheden, die de groote bedrijven vormen, meer tot hun recht te doen komen. Typeerend is het bijv., indien een deel van een mijnbedrijf tot de graanverwerkende industrieën wordt gerekend!

Normalisatie van administraties voorwaarde voor succes.

Een calculatorische kostenberekening is uiteraard het best mogelijk bij die bedrijven, die uit grondstoffen door arbeid onder aanwending van verschillende hulpstoffen en hulpmiddelen op constructieve wijze een of meer massa- of serie-artikelen of speciale constructies maken. Hier kan alleen de verdeling der algemeene kosten eenige moeilijkheden geven. In de reeds genoemde „Richtlijnen” zijn hieromtrent eenige regels gegeven, volgens welke een niet te minutieuze, een meer globale verdeling wordt aanvaard. Van de preciese verdeling, die met het dynamisch karakter van een bedrijf, o.a. met den bezettingsgraad, toch niet voldoende rekening kon houden, komt men ook in het bedrijfsleven zelf meer en meer terug. Het probleem van de afhankelijkheid der kosten van de bezetting is in „Economisch-Statistische Berichten” van 21 October j.l. reeds uitvoerig belicht¹⁾.

Calculatorische prijsvorming eischt vergelijkbare boekhoudingen. Hiervoor waren in Duitsland in de „Grundsätze für Buchhaltungsrichtlinien” op 11 November 1937 reeds belangrijke voorschriften gegeven. Hierover schreven wij reeds in de „Economisch-Statistische Berichten” van 27 Januari 1943²⁾.

In de huidige tijdsomstandigheden is calculatorische prijsvorming absoluut noodzakelijk, omdat zij den eenigen weg vormt, alleen daar van het bevroren prijsniveau af te wijken, waar dit absoluut noodzakelijk is. Toch ligt het in de lijn der ontwikkeling, dat zij ook in de toekomst zal blijven gehandhaafd. Bij een economisch stelsel met een beheerschte productie en consumptie zal steeds de vraag worden gesteld, welke offers aan een bepaalde productie, een bepaalde levering, ook in het toekomstige internationale ruilverkeer, verbonden zijn. Alleen de cijfers kunnen hier, zij het niet voor 100 %, uitkomst bieden. Het toezicht op de prijzen zal dus blijvend dienen te zijn. Ook voor de binnenlandsche verhoudingen geldt dit, daar zal men zich er echter in de toekomst niet zoozeer op moeten toeleggen nauwkeurige calculaties te verkrijgen, maar meer tegen excessen dienen te waken, men zal daar in de toekomst meer soepel kunnen zijn. Want het blijft dan van belang eenige ruimte te laten, teneinde den prikkel der onderlinge concurrentie te behouden, die zich in lagere kosten, betere marktbeveiliging en betere kwaliteit moet kunnen blijven uiten. Een zooveel speling latende taak vraagt een ruime bevoegdheid, die alleen aan vertrouwensmannen kan worden gegeven. Of dan ook de rijksbureaux, welke leidende personen dikwijls ook een taak in het bedrijfsleven vervullen, ingeschakeld kunnen blijven, is een vraag, die aan de toekomstige ontwikkeling kan worden overgelaten.

D. B. BAARSLAG.

¹⁾ Zie J. B. L. Verster, „Prijsvorming en onderbezetting” in „E.-S.B.” van 21 October 1942, blz. 458/61.

²⁾ Zie D. B. Baarslag, „Normalisatie in de administratie”, in „E.-S.B.” van 27 Januari 1943, blz. 47 e.v.

DE ZWITSERSCHE MACHINE-INDUSTRIE. II¹⁾.

In het voorgaande artikel werd de uiteenzetting besloten met de opmerking, dat de crisis van 1873 de Zwitsersche fabrikanten voor ingrijpende beslissingen stelde, daar de politiek van het breede fabricage-programma hen niet in staat bleek te stellen, haar positie te midden der rivalen te handhaven.

Het inzicht brak baan, dat specialisatie het middel vormde, dat aan de Zwitsersche industrie een nieuwe toekomst beloofde. En wel specialisatie op kwaliteitsproductie. Door alle aandacht en inspanning te concentreren op enkele typen en die voortgezet te verbeteren, zonder ook maar het kleinste detail te veronachtzamen, kon een product op de markt worden gebracht, zoo uimuntend door bedrijfszekerheid, zuinigheid in het gebruik en andere gunstige kwaliteiten, dat het gekocht werd ondanks prijsverhoging van concurrenten en prijsverhoging door invoerrechten.

De specialité's, die voorheen in het breede productie-programma slechts een ondergeschikte plaats innamen, traden thans op den voorgrond. De kleine bedrijven gingen zich toeleggen op de vervaardiging van slechts een enkele soort hulpmachines en ook de grootere beperkten zich tot bepaalde takken van den machinebouw. Natuurlijk kon op deze wijze de buitenlandsche markt alleen worden behouden ten koste van nog grooter afhankelijkheid van het buitenland dan weleer.

De voortbrenging van kwaliteitsproducten is sedertdien het kenmerk der Zwitsersche machinenijverheid gebleven. Ook de zich in de negentiger jaren ontwikkelende electrotechnische industrie kwam in dit teeken te staan. Het is wel het voornaamste middel geweest, waardoor de Zwitsersche industrie haar afzet heeft gehandhaafd en later verder heeft uitgebreid.

Daarnaast werd de buitenlandsche afzet ondersteund door verscheidene andere maatregelen of omstandigheden, waaraan thans eenige aandacht zal worden geschonken.

De Zwitsersche fabrieken hebben voor den uitvoer hunner producten in verschillende vormen een speciale afzetorganisatie opgebouwd. De eenvoudigste wijze is, de buitenlandsche vertegenwoordiging te leggen in handen van technische bureaux. De productie geschiedt dan geheel in Zwitserland; bij het contact tusschen den buitenlandschen afnemer en de fabriek treedt het bureau als bemiddelaar op. Het waakt in het land zijner vestiging voor de belangen der fabriek.

Herhaaldelijk heeft de Zwitsersche industrie naar verdergaande hulpmiddelen moeten grijpen. Al te hoge invoerrechten hebben haar in vele gevallen doen besluiten een fabriek te openen in het buitenland. Reeds vroeg werd tot zulke maatregelen overgaan. In 1881 openden de Gebr. Sulzer een bedrijf in Ludwigshafen, dat een grooten omvang kreeg. Escher Wyss opende een bedrijf in Ravensburg (Württemberg), Brown-Boveri in Mannheim, Saurer in Lindau, Bühler in Budapest, enz. Tusschen het hoofdbedrijf en zulke filiaalfabrieken bestaat gewoonlijk een bepaalde arbeidsverdeling, waardoor aan het eerstgenoemde de productie van de belangrijke onderdeelen blijft voorbehouden.

Waar men geen eigen filiaalfabriek wil oprichten, kan een soortgelijke verdeling van de productie ontstaan door samenwerking met een bevriend bedrijf, dat dan licentierechten krijgt voor de vervaardiging van de producten van het hoofdbedrijf.

Vooral de electrotechnische bedrijven hebben door deelnemingen, dochterondernemingen, financieringsmaatschappijen, enz. organen geschapen, waardoor zij op vele manieren den afzet hunner producten kunnen bevorderen of handhaven. De machinefabriek Oerlikon, die tot de eeuw-

¹⁾ Het eerste deel van dit artikel werd geplaatst in de „E.-S.B.” van 10 Februari 1943, pag. 80 e.v.

wisseling de eerste plaats in de electrotechnische branche van den bedrijfstak innam, onderhoudt, behalve haar hoofdbedrijf in Oerlikon bij Zürich, ondernemingen in Italië, Frankrijk, Spanje, Engeland en de Scandinavische landen. Zeer breed vertakt de relaties van de „A.G. Brown Boveri & Co.” in Baden. De maatschappij werd in 1891 gesticht door voormalige ingenieurs van de „Maschinenfabrik Oerlikon”, met als doel de vervaardiging van elektrische machines. Een snelle ontwikkeling volgde, die ook hier leidde tot vestiging van filiaalfabrieken. Een groote nevenfabriek verrees in Mannheim; bedrijven werden opgericht bij Parijs (le Bourget), in Milaan en in Oslo, in Weenen en in Warschau, ook in Milwaukee en in de buurt van Mannheim werd een speciale fabriek van isolatoren in gebruik genomen. In 1910 zijn door een fusie met de „Alioth A.G.”, eveneens een belangrijke fabriek voor elektrische machines, er nog verschillende bedrijven bijgekomen.

Tevens werd het Deutsche voorbeeld van Emil Rathenau opgevolgd om door de oprichting van eigen financieringsmaatschappijen de voorziening der vaak zeer omvangrijke projecten — geheele krachtinstallaties, tramwegen, enz. — met kapitaal vlot te doen verlopen. Daartoe werd in 1895 opgericht de „Motor A.G. für angewandte Elektrizität”, Baden, later gefusioneerd met de „Columbus A.G.” tot de „Motor-Columbus A.G. für Elektrische Unternehmungen”. Voor de bevordering van den afzet is deze maatschappij van groote beteekenis geweest.

Buitendien is Brown-Boveri door deelgenootschap met talrijke andere fabrieken verbonden, terwijl omgekeerd een deel der eigen aandelen zich in handen van andere bedrijven bevindt. In de eerste jaren van het bestaan was de beïnvloeding van buitenaf sterk; men heeft berekend, dat in 1905 de directe en indirecte deelneming der A.E.G. zelfs 73,94 pCt. van het aandeelenkapitaal van Brown Boveri & Co. bedroeg. Echter enkele jaren later was dit percentage nog slechts 28,60. Sindsdien heeft de maatschappij haar financieele onafhankelijkheid, mede door het creëren van aandelen met meervoudig stemrecht, volkomen weten te bewaren.

In dit artikel, waarin ook de overige gegevens over in het buitenland gevestigde bedrijven enz. geen aanspraak maken op volledigheid, kan niet en behoeft ook niet een volledig beeld te worden gegeven van de financieele banden van Brown-Boveri & Co. met andere productie- of financieringsondernemingen. Genoeg zij de vermelding, dat de onderneming het centrum is geworden van een wijdvertakt concern²⁾. Op deze wijze heeft men bereikt, dat ook den kapitaalrijkdom, die Zwitserland reeds van ouds kenmerkt, in dienst van de machine-industrie kwam te staan.

Evenmin behoeft hier uitvoerig te worden uiteengezet, hoe er bij de credietvertrekking aan het buitenland door de financieringsmaatschappijen zeer groote verliezen zijn geleden. Vooral de instabiliteit der valuta heeft hiertoe bijgedragen. Deze werd na de crisis van 1929 hoe langer hoe meer een hinderpaal voor den Zwitserschen uitvoer, hetgeen mede een oorzaak was van de toegenomen werkloosheid. Hier heeft de Zwitsersche Staat, evenals talrijke andere Staten, gegrepen naar het middel van exportcredietgaranties.

Met goede resultaten heeft de industrie getracht in verafgelegen landen vasten voet te krijgen door een gezamenlijke actie. De „Verein Schweizerischer Maschinen-Industriellen” heeft het initiatief genomen tot een collectieve propaganda voor Zwitsersche machines in Zuid-Amerika, waaraan een groot aantal der leden deelnam. Tot de daarbij toegepaste middelen behoorde een driemaal per jaar in het Spaansch en Portugeesch verschijnend geschrift, dat over de technische ontwikkeling voorlichting biedt.

Ook in-ander opzicht is de Overheid behulpzaam bij de

²⁾ Een uitvoerige beschrijving bevat in de Nederlandsche literatuur het boek van Dr. J. C. M. van Rhee, „De betrekkingen tusschen banken en industrie in Zwitserland”, Publicatie No. 11 van het Nederlandsch Economisch Instituut, 1934.

instandhouding en bevordering van den afzet en wel, evenals hier te lande, door de economische voorlichting ter hand te nemen. Gedoeld wordt op de activiteit van de „Schweizerische Zentrale für Handelsförderung”. Zij wordt vooral gekenmerkt door de intensiteit van de gevoerde propaganda — men denke slechts aan het goed verzorgde orgaan „Schweizer Industrie und Handel”, dat in ruime mate wordt verspreid — en den omvang van het markt-onderzoek.

Een belangrijke steun ondervindt de export door het feit, dat talrijke Zwitsers zich in het buitenland hebben gevestigd en nog steeds de traditie bestaat, dat de energieke jongeman althans gedurende een deel van zijn leven in den vreemde zijn bestaan moet vinden. Ongeveer een tiende deel der bevolking is uitgezwermd naar alle hoeken der aarde. Het gemis aan eigen koloniën, op zichzelf een handicap voor den uitvoer, vindt daarin een niet te onderschatten compensatie. Om het gewicht van dezen factor goed te beseffen, worde in het oog gehouden, dat het veelal goed opgeleide jongelieden zijn — ingenieurs bijv., die in hun studententijd met Zwitsersche machines hebben geëxperimenteerd —, welke de wereld intrekken om elders hun speciale kennis productief te maken. Naast den export van kwaliteitsproducten schaart zich de kwaliteitsemigratie. Deze personen vinden in het buitenland alicht een leidende plaats; hun oordeel, dat het Zwitsersche fabrikaat van nabij kent, weegt zwaar bij de aanschaffing van nieuwe machines.

Niet in de laatste plaats ten behoeve van de bevordering van den export ontplooit het moederland een groote activiteit om den band met deze „Auslandschweizer” levendig te houden.

Indien de afzet ware beïnvloed door een actieve handelspolitiek, zou op deze plaats hiervan melding moeten worden gemaakt. Daar echter de handelspolitiek in het teeken stond van den vrijen handel — van een vroeg tot industriële ontwikkeling gekomen land is in de 19e eeuw ook niet anders te verwachten —, kan aan dit punt worden voorbijgegaan. Reeds uit het staatsje op blz. 80 van het vorige nummer bleek de afwezigheid van invoerbelemmeringen uit den grooten invoer, die zich aan den nog hooger uitvoer paarde.

De factor arbeid.

Als vergelijking mogelijk was van den gemiddelden kostprijs van de Zwitsersche fabrikaten en die van andere landen, zou ongetwijfeld het hooge aandeel van den factor arbeid in den eerstgenoemden kostprijs één der treffendste resultaten zijn. En dit niet alleen door den hoogen loonstandaard, al speelt ook deze een rol, doch vooral omdat het kwaliteitsproduct voortbrengsel is van nauwkeurige en bekwame arbeidsinspanning en van een zorgvuldige dirigerende en constitueerende leiding.

Deze arbeid rijst op uit den achtergrond eener eeuwenlange industriële traditie. Hoe belangrijk deze factor ook is, het is uiterst moeilijk in concreto aan te geven, waarin de invloed van zulk een traditie bestaat. Het is meer een kwestie van mentaliteit, van industrieelen zin, het stimulerend effect van zich ingeschakeld weten in een groot en zinvol verband, dan van geschooldheid: Vakopleiding blijft evenzeer noodzakelijk, doch vindt door de traditie eene gemakkelijker voedingsbodem. Voor ons Nederlanders wordt het wellicht duidelijk door de vergelijking met de zeevaart te onzent. Wie hier het zeemanschap tot beroep kiest, weet dat hij staat in een soort van moderne, die ons volk groot heeft gemaakt en die ook in moderne tijden er kracht aan geeft. Dit besef voedt zijn vermogen tot volharden, geeft moed in moeilijke oogenblikken. Heel eenvoudig gezegd en heel nuchter bedoeld: zoo iemand kan tot zichzelf zeggen „kom, je bent toch een Hollandsche jongen” en daarmee krachten in zich vrij maken. In andere beroepen zou dit een phrase zijn, hier niet. Het is een diepgewortelde, dragende mentaliteit, waarop een beroep kan worden gedaan. Redelijk bezien kan van ons land in zijn huidige ontwikkelingsstadium gezegd worden, dat de in-

dustrie meer tot de welvaart bijdraagt dan de zeescheepvaart. Maar het enkel verstandelijke inzicht is niet de industriële zin, die hier wordt bedoeld. De verankering in den persoon is anders. Het opwekken van die industriële mentaliteit, welke de Zwitsers als erfenis eenvoudig toevalt, vormt hier te lande een sociaal-paedagogische opgave, een industrialisatiefactor, die licht over het hoofd wordt gezien.

In talloze huisindustriële gezinnen der 17e en 18e eeuw is de technische vaardigheid ontwaakt en de industriële zin geboren, die naar de jonge machine-industrie der 19e eeuw geschikte arbeidskrachten deed toevloeien en in den huidige tijd den achtergrond van het vakmanschap vormt. Over den omvang der huisindustrie bij den aanvang der industriële revolutie ontbreken uiteraard statistische gegevens; maar dat deze zeer groot was, blijkt wel uit de beschikbare schattingen; enkel in de katoenspinnerij en -weverij arbeidden toen naar raming niet minder dan 200.000 personen. (Ter vergelijking diene, dat dit aantal in 1938 ruim 35.000 bedroeg). Engelsche reisbeschrijvingen uit dien tijd teekenen het land als één groote fabriek onder het dak van den blauwen hemel.

Reeds vroeg heeft de machine-industrie aan het vakonderwijs grooten zorg besteed.

De stoot ertoe ging veelal uit van particuliere vereenigingen. De in 1827 in het leven geroepen industriëschool in Zürich dankt bijv. haar ontstaan aan het initiatief en de offervaardigheid van particulieren. Deze school stond niet alleen open voor de opgroeiende jeugd, doch ook voor oudere reeds in het bedrijfsleven staande personen, die geen gelegenheid hadden gehad theoretisch op de hoogte te komen. Stuwende kracht voor de oprichting was de wensch, ingevoerde industrieproducten steeds meer door zelf voortgebrachte te kunnen vervangen, doch slechts indien de eigen productie op zijn minst een gelijken graad van volkomenheid zou kunnen bereiken als de vreemde. Dit gezonde vertrouwen in eigen kunnen en dit idealisme om tot versterking der nationale kracht zijn bijdrage te leveren, zijn motieven, die men herhaaldelijk aantreft achter het vele, dat het zelfstandige of zich vereenigende particuliere initiatief heeft ondernomen ter bevordering van de Zwitsersche nijverheid.

Als voorbeeld van hetgeen de afzonderlijke machinefabrieken voor de vakopleiding hebben gedaan, zij er hier één genoemd, het grootste. De leiders van de firma Gebr. Sulzer hebben van begin af aan de problemen van beroepsleer en zorg voor leerlingen groote aandacht gewijd. Een der oprichters, Sulzer Herschel, heeft zich de moeite getroost en er den tijd voor vrijgemaakt jaren aaneen zelf les te geven aan de vakschool in Winterthur. Uit de primitieve school van de firma Gebr. Sulzer groeide een moderne inrichting met zeven leeraren en vijftien assistent-leerkrachten, beschikkend over een eigen gebouw en eigen verzamelingen van modellen en grondstoffen. Ook voor de huisvesting der leerlingen werd zorg gedragen. Zij konden hun vacantie doorbrengen in eigen vacantie-oord op de Hörnli of op hun trektochten van eigen hutten gebruik maken. En in hun vrijen tijd boden cursussen, bibliotheken, concerten, voordrachten de gelegenheid onder goede leiding den gezichtskring te verruimen.

In lateren tijd is de Overheid op het gebied der vakopleiding regelend opgetreden. Zij heeft daarbij aan de particulieren niet het werk uit handen genomen, doch enkele schaduwzijden van de particuliere activiteit, nl. de regionale versnippering en verscheidenheid, kunnen wegnemen. Het huidige vakonderwijs in Zwitserland staat op hoog peil en levert een schare vakbekwame arbeiders, waaruit de veeleischende machine-industrie haar medewerkers kan putten.

Behalve aan kundig lager technisch personeel heeft de machine-industrie behoefte aan goedgeschoolde ingenieurs. Van groote beteekenis is de stichting geworden van de wereldbekende „Eidgenössische Technische Hochschule“ in Zürich. Deze staatsinstelling werd onder den naam

„Eidgenössisches Polytechnikum“ in 1855, enkele jaren nadat de statenbond zich tot een bondsstaat nauwer had aaneengesloten, geopend. De hooge vlucht, die deze inrichting heeft genomen, is aan elken technicus bekend. Tot deze faam heeft niet weinig bijgedragen, dat de hogeschool niet alleen de Zwitsersche industrie van goedgeschoolde ingenieurs voorziet, doch ook de buitenlandsche, doordat jonge Zwitsersche ingenieurs zich in het buitenland gingen vestigen of buitenlanders aan de E.T.H. hun opleiding genoten.

Opvallend is het nauwe contact tusschen de E.T.H. en de industrie, dat zich op verschillende wijzen openbaart.

In de eerste plaats is de opleiding zeer op de practijk toegespitst. Niet slechts wordt bevorderd, dat de studenten in den loop van hun studietijd zich zoo mogelijk een jaar practisch bekwamen of althans den vacantietijd in de practijk doorbrengen, doch ook wordt, doordat in de laboratoria tal van moderne machines zijn te zien en te gebruiken voor metingen en proefnemingen, reeds vroeg een intiem contact met de ervaringsobjecten verkregen. Het hydraulische laboratorium bezit bijv. verschillende soorten turbines en pompen, het calorische laboratorium staande en liggende stoommachines, dieselmotoren en stoomturbines en ook in het electrotechnische laboratorium staan vele motoren, generatoren, transformatoren, enz. ter beschikking.

Dat de industrie het hare ertoe bijdraagt deze opleiding te doen slagen, blijkt wel uit het feit, dat vele dezer machines door schenking van de bedrijven zijn gekregen. Daarin schuilt een stuk welbegrepen eigenbelang. Het maakt product, kwaliteit en naam der fabriek bekend bij den aanstaanden ingenieur, die wellicht een toekomstig opdrachtgever zal worden.

De Technische Hoogeschool is niet slechts als opleidingsinstituut voor de industrie van beteekenis, doch ook als wetenschappelijke instelling voor research. Uit dien hoofde heeft het bedrijfsleven herhaaldelijk groote bedragen geschonken. Bij haar dertigjarig bestaan voteerde het aluminiumbedrijf te Neuhausen een half miljoen Zw. frs. voor een stichting voor wetenschappelijk onderzoek op het gebied der toegepaste electriciteit, speciaal voor de electrochemie en electrometallurgie. Op initiatief van de „Verein Schweizerischer Maschinen-Industriellen“ werd door de grootindustrie bij het vijf en zeventigjarig jubileum van de „Eidgenössische Technische Hochschule“ haar een fonds ter hand gesteld van 1½ miljoen francs, zegden enkele grootbedrijven machines toe voor de inrichting van een nieuw hoogspanningslaboratorium en heeft een electro-metallurgisch bedrijf de kosten op zich genomen van een nieuwen leerstoel voor electro-metallurgie.

Ook speciaal voor dit doel opgerichte particuliere vereenigingen schragen het universitaire researchwerk, bijv. financiert de „Gesellschaft zur Förderung der technischen Physik an der E.T.H.“ de afdeling voor industrieel onderzoek aan het „Institut für technische Physik“:

Naast dezen belangrijken opleidingsarbeid van scholen en technische hogeschool en de algemeene research in tal van laboratoria, is de researcharbeid der afzonderlijke bedrijven tot hooge ontwikkeling gebracht. Voortdurend streven naar technische verbeteringen is een noodzakelijk complement van de specialisatie op kwaliteitsproducten. Want hooge kwaliteit is niet een begrip, dat eens en vooral vast ligt; het is integendeel een dynamisch begrip, dat slechts blijvend het kenmerk van de voortbrengselen eener fabriek kan zijn, als zij erin slaagt haar voorsprong, niet-tegenstaande den vooruitgang in kwaliteit bij haar concurrenten, door telkens nieuwe verbeteringen te handhaven. Intensieve researcharbeid in eigen laboratoria en onderzoekingswerkplaatsen is daartoe een onmisbare voorwaarde. De research der fabrieken bestrijkt een zeer breed arbeidsveld; ze omvat zoowel mechanische als metallografische, chemische en electriche onderzoekingen, waarbij metalen, legeringen of producten worden beproefd naar hun levens-

duur, corrosiebestendigheid, koolstofgehalte, geleidend en isoleerend vermogen, enz. Uitsluitend in de laboratoria van 9 vooraanstaande ondernemingen werken reeds meer dan 60 ingenieurs, die geheel in beslag worden genomen door het zoeken naar nieuwe wegen en methoden en daarbij worden geassisteerd door een grooten staf van lager technisch personeel.

Op deze wijze is een gezonde samenwerking ontstaan tusschen particulieren en wetenschappelijke research. Daarbij vormt de E.T.H. een centrum, dat door de betrokkenen als zodanig wordt geaccepteerd en erkend; het doordringt en stimuleert het overige onderzoek, zooals het omgekeerd steeds weer nieuwe impulsen krijgt van het bedrijfsleven.

Behalve technische werkzaamheden moet in een onderneming bedrijfseconomische arbeid worden verricht en ook van haar doelmatigheid hangt de kwaliteit van het product af. Natuurlijk hebben de moderne methoden van bedrijfsleiding, zooals zij vooral in de Vereenigde Staten tot ontwikkeling zijn gekomen, ook in Zwitserland vasten voet gekregen. Belangwekkend is, dat ook op dit gebied vormen van samenwerking wortel konden schieten. Toen in 1927 de Amerikaansche industrieel Henry S. Dennison bij een voordracht in Zürich een uiteenzetting had gegeven over het werk van de fabrikantenvereniging voor uitwisseling van bedrijfseconomische ervaringen in zijn land, de „Manufacturers Research Association” in Boston, heeft dit tot het besluit geleid in Zwitserland ook een dergelijke organisatie in het leven te roepen. Het initiatief ging daarbij uit van het „Zentral Verband Schweizerischer Arbeitsgeberorganisationen”. Het heeft geleid tot een achttal „Erfahrungsaustauschgruppen” („Erfa-Gruppen”). Men heeft er goede resultaten mede bereikt. De verslagen, die worden uitgebracht over de wijze, waarop in het eigen bedrijf de problemen worden opgelost, noopten tot critische en systematische waarneming van de afzonderlijke bedrijfsafdeelingen. Vele waardevolle suggesties werden verkregen bij bedrijfsbezoeken of tijdens de zittingen en in het persoonlijke contact met collega's, die soortgelijk werk in geheel andere bedrijven verrichten. Voorts worden als voordeelen genoemd de verrijking van den gezichtskring en de mogelijkheid tot wederkerige inlichtingen, welke op meer officieele wijze moeilijk zouden kunnen worden verstrekt.

Er zijn „Erfa-Gruppen”, die een algemeen gebied bestrijken, bijv. de „Erfa-Gruppe der Crossfirmen”, die onderafdeelingen heeft voor het loon- en tijdstudiewezen, voor vragen van bedrijfsleiding en voor kantoorrationalisatie. Voorts bestrijken den geheelen bedrijfstak de „Erfa-Gruppe für Pressedienst und industrielle Publizität”, opgericht in 1937, en de in hetzelfde jaar opgerichte „Erfa-Gruppe für Konjunkturbeobachtung”, welke in 1938 werd overgenomen door het „Institut für Wirtschaftsforschung”, verbonden aan de „Eidgenössische Technische Hochschule”.

Andere „Erfa-Gruppen” vinden haar arbeidsveld in een specialen bedrijfstak. Op het gebied der machine- en metaalindustrie bewogen zich de „Erfa-Gruppen des Zentralverbandes schweizerischer Arbeitgeberorganisationen für mittlere Firmen der Maschinen- und Metall-Industrie” (1928), de „Erfa-Gruppe des Vereins schweizerischer Maschinenindustriellen” (1929) en de „Erfa-Gruppe der Gener Metallurgischen Industrie” (1928). Uit de laatstgenoemde groep is een bedrijfsleidersclub ontstaan, die wekelijks samenkomt.

In 1929 werd opgericht het „Betriebswissenschaftliche Institut”, verbonden aan de „Eidgenössische Technische Hochschule”, dat onder de „Erfa-Gruppen” heeft te werken aan de uitwisseling van ervaringen. Het vormde op den duur het secretariaat van alle „Erfa-Gruppen” en heeft zeer veel bijgedragen tot hun verdere ontwikkeling.

De ondernemers.

In de inleiding van dit onderzoek werd de vraag gesteld, hoe, ondanks ongunstige natuurlijke omstandigheden, de

bloei der Zwitsersche machine-industrie kan worden verklaard. Uit de daarop volgende bespreking der verschillende groepen van factoren is telkens weer gebleken, dat de moeilijkheden werden overwonnen, dank zij menschele inspanning. Deze komt echter niet uit het niets voort; zij moet worden opgewekt, aangewakkerd, onderhouden, kortom zij moet worden geleid. Als achtergrond en dragende kracht van de Zwitsersche machine-industrie verschijnt, meer dan in andere takken van nijverheid, de ondernemer. Aan hem is te danken geweest, dat de sluimerende mogelijkheden tot werkelijkheid werden; hij heeft het initiatief genomen, de geboden kansen aangevat, de krachten samengebonden en geconcentreerd op een welbewust doel.

Waartoe de ondernemersinitiatieven hebben geleid, is in het voorgaande uiteengezet. Wat ter aanvulling nog gereleveerd moet worden, beperkt zich tot slechts enkele opmerkingen.

In de jaren der 19e eeuw genoot de ondernemersactiviteit een groote mate van vrijheid. Aan dit liberale beginsel werd in Zwitserland zelfs zulk een groote beteekenis toegekend, dat in de grondwet een artikel werd opgenomen, dat beperkingen van deze vrijheid door de wet niet toestond. Voor eenige mate van leiding van staatswege is thans natuurlijk toch wel den weg gevonden, maar kenmerkend blijft, dat men slechts na zeer groote aarzeling afweek van het beginsel der economische vrijheid. Den rijkdom aan initiatieven en den zin voor samenwerking, ondanks de economische zelfverantwoordelijkheid van de individuen, schrijft de Zwitser voor een belangrijk deel toe aan de opvoedende werking van zijn cultureel en staatkundig leven.

Op het gebied der productie vindt samenwerking plaats, zoewel in den vorm van onderlinge afspraken, waarbij over en weer het eene bedrijf toezeft bepaalde soorten product niet te vervaardigen, opdat het andere zich er volledig op toe kan leggen, als bij de gemeenschappelijke vervaardiging van groote opdrachten. Locodemotieven vormen een voorbeeld van het laatste; herhaaldelijk kan men lezen, dat bij den bouw van electriche locomotieven het mechanische gedeelte tot stand is gebracht door de „Schweizerische Lokomotiven- und Maschinenfabrik”, het electriche door Brown-Boveri of Oerlikon of ook wel deze tezamen. Betreffende de eerstgenoemde samenwerking, de productieverdeling, is opmerkelijk, dat de onderlinge verstandhouding en het onderlinge vertrouwen zoo groot, zijn dat de losse vorm van een „gentlemen's agreement” voor deze doeleinden gekozen kan worden en effectief blijkt te zijn. Er bestond bijv. jaren lang een afspraak tusschen Sulzer en Brown-Boveri, waarbij het eerstgenoemde bedrijf geen turbines, het laatste geen stoomketels zou gaan vervaardigen. Aan deze gunstige mentaliteit is niet vreemd, dat de specialisatie, gelijk hierboven werd aangetoond een typische trek van de Zwitsersche industrie, de onderlinge concurrentie minder scherp doet zijn.

Ook werkten bevorderlijk de nauwe persoonlijke banden, die tijdens de ontwikkeling der industrie werden gelegd. J. J. Sulzer was op een reis in 1849 naar Engeland, waar hij den bouw van stoommachines leerde kennen, in contact gekomen met den genialen Engelschen ingenieur Charles Brown; hij slaagde erin Brown aan zijn bedrijf te verbinden. In 1871 maakte Brown zich zelfstandig, door aan het hoofd te treden van een nieuw opgericht bedrijf, de „Schweizerische Lokomotiv- und Maschinenfabrik Winterthur”, welke zich toeleigde op de constructie van tot dien nog niet in Zwitserland vervaardigde locomotieven. Een zoon van Brown trad in het begin der tachtiger jaren op den voorgrond als chef der electriche afdeling van de „Maschinenfabrik Oerlikon”. Later, in 1891, heeft hij, tezamen met W. Boveri, ook een ingenieur van Oerlikon, opgericht de „Aktiengesellschaft Brown Boveri & Co.” Aldus zijn vier van de „big five” der machine-industrie — de vijfde is „Escher Wyss & Co.” — persoonlijk nauw aan elkaar verwant, uiteraard een gunstige omstandigheid voor het aangaan van „gentlemen's agreements”.

De geest van samenwerking komt ook tot uiting in een opgewekt vereenigingsleven. Ondernemersvereenigingen ontplooiën een krachtige activiteit en hebben wezenlijk bijgedragen tot de ontwikkeling. Reeds van meet af aan hebben ze hun invloed tot gelding gebracht; was het niet het „Kaufmännische Direktorium St. Gallen” — een soort particuliere Kamer van Koophandel —, dat medegewerkt heeft aan de financiering van de eerste spinmachine, die uit Engeland werd ingevoerd, en heeft niet deze organisatie opdracht gegeven tot het oprichten van de eerste Zwitserse mechanische spinnerij?

Thans is de voornaamste vereeniging de „Verein Schweizerischer Maschinen-Industriellen”. Zij komt op voor de belangen van den bedrijfstak bij den Staat en als vertegenwoordigster van één der omvangrijkste bedrijfstakken legt haar stem nogal gewicht in de schaal. (Vragen van sociaalpolitieken aard worden sedert 1905 behandeld door „Arbeitgeberverband schweizerischer Maschinen- und Metallindustrie”). Aan deze vereeniging is verbonden een normalisatiebureau, dat tot standaardisatie van talrijke machine-onderdeelen heeft geleid.

Vooraf met het oog op bevordering van den export heeft de vereeniging zich bezig gehouden met het tentoonstellings- en jaarheurswezen. De door de vereeniging opgezette collectieve propaganda voor Zwitserse machines in Zuid-Amerika werd reeds vermeld.

P. BRANDES.

AANTEKENINGEN.

HET HOF VAN ARBITRAGE DER INTERNATIONALE KAMER VAN KOOPHANDEL

Korten tijd na haar oprichting, meer dan twintig jaar geleden, heeft de Internationale Kamer van Koophandel („I.K.v.K.”) een Hof van Arbitrage ingesteld, met als taak recht te spreken in zakelijke geschillen met een internationaal karakter. Dit scheidsgerecht bestaat ook nu nog en zet zijn werkzaamheid ook gedurende den huidige oorlog voort, en wel op grond van een éenstemmig genomen besluit van den Conseil der Kamer. President van het Hof van Arbitrage is „Justizrat” A. Bagge, lid van het Zweedsche Rijksgerecht, die door vertegenwoordigers der verschillende landen terzijde wordt gestaan. Deze laatsten zijn geen officieele gedelegeerden der Staten, doch hun benoeming heeft plaats gevonden door den Conseil der „I.K.v.K.”, na inwinning van het advies der Nationale Comité's.

De werkzaamheden van het Hof van Arbitrage worden door twee Kamers verricht, waarvan de ééne zitting houdt te Parijs en de andere te Stockholm. Welke geschillen voor de eene en welke voor de andere Kamer gebracht worden, wordt door den President beslist. Daarbij worden in aanmerking genomen de nationaliteit van partijen, de postverbindingen, enz., terwijl natuurlijk tevens rekening wordt gehouden met de wenschen van partijen zelf.

Het werk van het Hof in den oorlog.

Sinds het uitbreken van den oorlog kan het Hof van Arbitrage geschillen tusschen partijen, die behooren tot landen, welke met elkaar in oorlog zijn, niet behandelen; het spreekt vanzelf, dat de regeling van dergelijke geschillen tot na het einde van den oorlog moet worden uitgesteld. Er bestaat echter geen enkel bezwaar tegen, dat geschillen behandeld worden, welke gerezen zijn uit overeenkomsten, waarin de arbitrale clause van de „I.K.v.K.” was opgenomen, voorzover bij die geschillen partijen betrokken zijn, welke hetzij uitsluitend tot neutrale landen behooren, hetzij behooren tot neutrale en oorlogvoerende landen, hetzij behooren tot oorlogvoerende landen, welke aan dezelfde zijde strijden. Daarbij is het onverschillig, of die overeenkomsten vóór dan wel na het uitbreken van den oorlog gesloten zijn.

Volgens het Reglement van Verzoening en Arbitrage heeft het Hof van Arbitrage der „I.K.v.K.” tot taak, door arbitrage zakelijke geschillen met een internationaal karakter te beslechten, d.w.z. dat deze geschillen in de eerste plaats gerezen moeten zijn tusschen partijen uit verschillende landen.

De arbitrale clause der Kamer luidt als volgt:

„Tous différends découlant du présent contrat seront tranchés définitivement suivant le Règlement de Conciliation et d'Arbitrage de la Chambre de Commerce Internationale par un ou plusieurs arbitres nommés conformément à ce Règlement”¹⁾.

Indien een partij, die deze clause in haar overeenkomst heeft staan, eerst wil trachten te komen tot bijlegging van het geschil langs den weg eener verzoeningsprocedure, dan wordt het geschil door den Secretaris-Generaal, of indien deze verhinderd is, door een door hem aangewezen vertegenwoordiger, tezamen met twee of meer andere personen, in behandeling genomen; hij verzoekt dan partijen hun standpunt uiteen te zetten en doet dan op grond van hun betoogen een voorstel tot een compromis. Wordt dit voorstel door partijen niet aangenomen, dan wordt op verzoek van één der partijen de arbitrale procedure ingeleid. Het Hof van Arbitrage doet zelf geen uitspraak. Zijn bezigheid bestaat uitsluitend uit voorbereiden en toezicht houden; het benoemt een arbiter en bepaalt de plaats, waar de procedure zal worden gevoerd; dit althans, wanneer de partijen het daarover niet reeds eens zijn geworden.

De arbitrale procedure.

De procedure begint aldus, dat partijen hun aanspraken en argumenten mededeelen onder bijvoeging van de overeenkomst, de gevoerde briefwisseling en andere schriftelijke bewijsstukken. Wordt de beantwoording vertraagd of blijft zij geheel uit, dan vindt de procedure niettemin voortgang. Vervolgens benoemt het Hof een technischen of juridischen deskundige — indien wenschelijk, of indien partijen het wenschen, eenige deskundigen — met de opdracht, het geschil als „goede mannen naar billijkheid” te beslechten. Als handleiding voor arbiter en partijen stelt het Hof een schriftelijke samenvatting op van de door partijen gestelde eischen, alsmede van het verder overgelegde materiaal en zendt deze als acte van compromis partijen ter onderteekening toe. Het doel hiervan is een behoorlijke basis voor de beoordeeling van het geschil te scheppen.

In de acte van compromis wordt ook een bepaling opgenomen, welke den arbiter machtigt, het geschil „als goede mannen naar billijkheid” te beslechten, d.w.z. zonder dat hij precies gebonden is aan de geldende rechtsvoorschriften. Tevens wordt in de acte van compromis vastgesteld, waar de procedure volgens besluit van het Hof gevoerd zal worden.

Indien één der partijen weigert deze acte van compromis te teekenen, vormt dit geen belemmering voor den voortgang van de procedure, voor welke de inhoud van de acte van compromis steeds als grondslag dienst doet. In geval een partij niet tot onderteekening bereid is, wordt dit echter — tenzij zij uitdrukkelijk van een andere opvatting doet blijken — beschouwd als een weigering om den arbiter met betrekking tot de beslechting van het geschil in bovenbedoelden zin grootere vrijheid te laten. De scheidrechter moet dan het handelsgebruik en het geldende recht volgen. Hetzelfde is het geval, wanneer een partij de acte van compromis weliswaar onderteekent, maar tegelijkertijd te kennen geeft, dat hij zich niet wenscht te onderwerpen aan de bepaling betreffende het oordeelen „als goede mannen naar billijkheid”.

De arbiter kan het hooren van getuigen bevelen en adviezen inwinnen. Indien de arbiter zulks noodig acht,

¹⁾ De arbitrale clause is eveneens vastgesteld in het Engelsch, Duitsch, Italiaansch en Spaansch.

of een van de partijen dit verlangt, vindt een mondelinge behandeling van het geschil plaats. Anders doet de arbiter uitspraak op basis van de overgelegde stukken.

Het ontwerp voor het vonnis wordt door den arbiter aan het Hof van Arbitrage voorgelegd, dat dit ontwerp ten aanzien van den formeelen kant daarvan toetst en goedkeurt. Het Hof heeft ook het recht, de aandacht van den arbiter te vestigen op punten, welke betrekking hebben op de materiele feiten van de zaak; de beslissing hieromtrent ligt echter bij den arbiter zelf. De den arbiter toekomende vergoeding wordt door het Hof van Arbitrage vastgesteld. Het besluit daaromtrent wordt, evenals de beslissing van den arbiter met betrekking tot de overige kosten en evenals de vraag, wie deze te dragen heeft, in het vonnis opgenomen.

De procedure voor het Hof van Arbitrage der „I.K.v.K.” is in het algemeen een goede gebleken.

Zij is in den regel niet duur. Volgens een verslag, dat in den zomer 1939 aan het Kopenhaagsch Congres der „I.K.v.K.” werd overgelegd, bedroegen de kosten der geschillen, welke het Hof tot op dien tijd beslecht had, gemiddeld 1,1 % van de proceswaarde. Dit percentage vormt slechts een gemiddelde en geldt natuurlijk niet voor het geval, dat de proceswaarde bijzonder laag is of de procedurekosten en de kosten van den arbiter abnormaal hoog zijn.

De procedure is verder betrouwbaar. Teneinde geschikte persoonlijkheden als arbiters te verkrijgen dient het Hof zich volgens het Arbitragereglement tot een der Nationale Comité's van de „I.K.v.K.” te wenden, teneinde van deze een desbetreffend voorstel te erlangen. Zooals bekend, behooren tot deze Nationale Comité's zeer vooraanstaande persoonlijkheden uit handel en industrie der verschillende landen. Hierin is de beste waarborg gelegen voor het feit, dat onpartijdige, betrouwbare en deskundige arbiters worden voorgesteld.

Terwijl verschillende scheidsgerechten, welke zich met zakelijke geschillen van internationaal karakter bezighouden, dikwijls desondanks bestaan uit landgenooten van de ééne partij, waardoor zij er gemakkelijk toe komen om meer begrip te toonen voor de argumenten van die partij en ook eventueel eerder rekening te houden met wetgeving en handelsgebruiken van het betreffende land, tracht het Hof van Arbitrage der „I.K.v.K.” dit risico volledig uit te sluiten, doordat het steeds als arbiter aanwijst een persoonlijkheid, welke een andere nationaliteit dan partijen bezit. Een waarborg voor een correct verloop van de procedure voor den arbiter is ook gelegen in de volgens het Reglement van Verzoening en Arbitrage aan het Hof opgelegde toetsingsplicht; de internationale samenstelling van dit Hof sluit iedere gedachte aan partijdigheid uit.

Dat de eindbeslissing verhoudingsgewijs snel pleegt af te komen, hangt samen met het feit, dat tegen de arbitraire uitspraak geen beroep mogelijk is. De procedure als zoodanig kan ongetwijfeld tot op zekere hoogte door partijen zelf worden vertraagd, wanneer deze de noodzakelijke bescheiden niet tijdig indienen; het Reglement legt Hof en arbiter echter de verplichting op, hiertegen zorgvuldig te waken en biedt ook de mogelijkheid, tegen vertraging doeltreffende maatregelen te nemen.

De tenuitvoerlegging van het vonnis.

Wat tenslotte de bijzonder belangrijke aangelegenheid van de tenuitvoerlegging van het vonnis betreft, volgens het Reglement zijn Hof en arbiter verplicht, de procedure zoodanig te leiden, dat aan de uitspraak rechtskracht kan worden toegekend.

In den regel wordt bepaald, dat de procedure plaats vindt in het land van de gedaagde partij. Wordt deze tot betaling veroordeeld, dan biedt dit het voordeel, dat het vonnis dan precies zoo kan worden voltrokken als andere vonnissen in dat land; onder voorwaarde, dat de

in dat land geldende, dwingende wettelijke vormvoorschriften gedurende de geheele procedure opgevoeld zijn, een aangelegenheid, waarop het Hof het oog moet houden.

Wanneer er redenen zijn, waarom het niet wenschelijk lijkt, de procedure te doen plaats vinden in het land van de gedaagde partij, dan kan het vonnis in ieder geval ten uitvoer worden gelegd in alle landen, welke aangesloten zijn bij het „Verdrag nopens de ten Uitvoering van in het Buitenland gewezen Scheidsrechterlijke Uitspraken”; en dit is met betrekking tot de meeste geciviliseerde landen het geval. Voorwaarde daarvoor is slechts, dat men zich aan de betrekkelijk eenvoudige bepalingen, welke het Verdrag bevat, gehouden is. In tegenstelling tot hetgeen het geval is bij vonnissen van gewone rechters, die slechts bij uitzondering in het buitenland ten uitvoer kunnen worden gelegd, bestaat dus practisch geen belemmering voor de tenuitvoerlegging van een door het Hof van Arbitrage der „I.K.v.K.” gewezen uitspraak.

Daar komt nog bij, dat, wanneer de veroordeelde partij de uitspraak niet nakomt, het Hof op grond van het Reglement daarvan mededeeling doet aan de Kamer van Koophandel en Fabrieken, in welker ressort de veroordeelde partij gevestigd is, of aan een andere daarvoor in aanmerking komende bedrijfsorganisatie, met verzoek de noodige maatregelen te willen nemen. Dit laatste is in het algemeen een zeer doeltreffend middel gebleken.

DISCONTO NATIONALE BANK VAN BELGIË.

Rectificatie. De aandacht der lezers wordt erop gevestigd, dat in den voetnoot bij de statistiek „Bankdisconto's”, betrekking hebbend op het disconto van de Nationale Bank van België, abusievelijk steeds vermeld heeft gestaan: „3% voor wissels, promessen en leeningen met een looptijd van *meer* dan 120 dagen”. Het betreft hier echter papier met *minder* dan 120 dagen looptijd, zoodat de noot vanaf heden in dezen zin is gewijzigd.

REDACTIE.

BOEKBESPREKINGEN.

Arbeid en recht. (Openbare les) door *Dr. J. J. M. van der Ven*, privaatsdocent in het arbeidsrecht aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. (Nijmegen, Utrecht 1942; N.V. Dekker & van de Vegt).

„De betrekkingen tusschen arbeid en recht zijn veelvuldig en ingewikkeld en worden dit steeds meer.” Daarom is het een verheugend feit, dat de Utrechtsche Rijksuniversiteit een privaatsdocent heeft aangesteld, wiens taak het is, zooals hij dat zelf in zijn inaugureele rede heeft uitgedrukt, in het indrukwekkende woud der juridische faculteit de wetenschap van het arbeidsrecht te doen groeien, „een nieuw vreemdsoortig gewas, dat niet als een boom op eigen wortels daarvan deel uitmaakt, en dat men evenmin als een tak aan dezen of genen stam der rechtsgeleerdheid ziet ontspruiten, maar dat geheimzinnig als een mycelium leeft en woekert in de wortels en stammen der andere wetenschappen en haar voedsel zoekt bij rechtsphilosophie en rechtsgeschiedenis, burgerlijk- en handelsrecht, straf- en administratief recht, staathuishoudkunde en sociologie”. In zijn toespraak tot de hoogleraren der genoemde universiteit spreekt de heer Van der Ven de hoop uit, dat de „paddestoelen” van dit vreemde gewas zullen blijken voedzame bestanddeelen te bevatten. Aan den anderen kant lijkt het mij — om het aangehaalde beeld vast te houden — wel gewenscht den groei van dit gewas terdege te controleren, opdat het niet door al te weligen woeker stammen en wortels der aloude boomen aantast.

In de rede van den heer Van der Ven komt wel zeer duidelijk tot uiting, welke problemen zich bij de bestuuring van het arbeidsrecht voordoen, in de eerste plaats

wel de verhouding tusschen gemeenschap en individu. Kan het „richtige *Recht*“ de gemeenschap niet dienen, als het afbreuk zou doen aan haar leden, ook de menselijke *arbeid* heeft op zichzelf naast het kenmerkende persoonlijke een sterk gemeenschapskarakter.

I. Na een korte inleiding over de stelling „de mensch *arbeidt*“ — volgens schr. deed hij dit reeds vóór den zondeval en is door den paradijsvloek slechts de *zoete arbeid* veranderd in de *moeizame, tegenstaande inspanning* — wordt bij de beantwoording van de vraag, waarom de mensch *arbeidt*, in het eerste deel der beschouwing tevens de menselijke *arbeid* zelf in zijn aard geschetst, waarbij drie eigenschappen naar voren worden gebracht:

1e. *de noodzakelijkheid* van den *arbeid*, niet alleen omdat deze tot het genus van de menselijke bezigheid behoort, maar ook op den specifiëken grond, dat hij voortbrengt, hetgeen voorziet in de eerste natuurlijke behoeften van het zinnelijk, redelijk en gemeenschapsleven van den mensch;

2e. *de persoonlijkheid* van den *arbeid*, gelegen in de persoonlijke vermogens van den mensch, die voor het verrichten van den *arbeid* in werking worden gesteld, en verder in het feit, dat het doel van den *arbeid* een persoonlijk doel is, gericht op de zelfvolmaking van den mensch, op de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid, en tenslotte in de persoonlijke inspanning, die de *arbeid* den mensch kost, den onlust, dien hij wekt en dien hij den mensch leert dragen;

3e. *het gemeenschapskarakter* van den *arbeid*, waarbij de gemeenschap wordt gezien als het geheel van zedelijke betrekkingen, die den enkeling verbinden¹⁾. Ook de gemeenschap heeft den *arbeid* van noode voor behoud en ontwikkeling. Bovendien drukt de gemeenschap op den *arbeid* het bijzondere stempel der verschillende functies, het stempel van verdeling (i.c. arbeidsverdeling).

II. In het tweede deel wordt de vraag besproken, welke betekenis de *arbeid* heeft voor het *recht*; in welken zin is de *arbeid* rechtsobject? *Arbeid* kan in de rechtsorde niet anders dan een voorwerp van eerbiediging en bescherming zijn. Immers, in verband met de noodzakelijkheid van den *arbeid* voor enkeling en gemeenschap, missen deze, die beiden den *arbeid* als „suum“ beschouwen, als rechtssubject de bevoegdheid (zoo zij er al toe in staat zouden zijn) afstand te doen „van die natuurlijke betrekking, welke den *arbeid* met hen verbindt en welke wij, daar zij veeleer een wezenlijke betrekking is, slechts in oneigenlijken zin als een rechtsbetrekking mogen aanduiden“.

Een „recht op *arbeid*“ heeft men volgens schr. echter alleen dan in negatieven zin van een verbod, iemand zijn *arbeid* te ontnemen of den *arbeid* zelf als ruilobject te beschouwen. (Hierbij worden verschillende opvattingen weergegeven, welke bij den wetgever in den loop der tijden t.a.v. het wezen der arbeidsovereenkomst hebben bestaan). In het algemeen neemt Dr. Van der Ven op grond van het bovenbeschreven karakter van den *arbeid* dus aan, dat men geen recht heeft op *arbeid* in dien zin, dat de gemeenschap verplicht zou zijn den mensch aan *arbeid* te helpen. Werkverschaffing als gemeenschapstaak ziet hij dan ook niet zoozeer als gevolg van natuurlijke betrekkingen tusschen *arbeid*, mensch en gemeenschap, als wel als het subsidiaire effect van onnatuurlijke verhoudingen.

De vraag, of de gemeenschap rechtens bevoegd kan worden geacht tot (bepaalde) arbeidsverrichting te verplichten of deze te beletten, wordt door schr. bevestigend beantwoord, aangezien ieder toch als deel van de gemeen-

¹⁾ Het woord gemeenschap wordt hier in den ruimen zin gebruikt. Een scherpe scheiding te maken tusschen „gemeenschap“ (eng) en „maatschappij“, zooals Ferd. Tönnies („Gemeinschaft und Gesellschaft“, Berlijn 1922) tot grondslag van zijn sociologische leer heeft gekozen, schijnt Dr. v. d. Ven onaanvaardbaar.

schap tegenover deze gemeenschap den plicht heeft *arbeid* te verrichten. Een arbeidsdienst kan dan gezien worden als een specificatie van een soort verplichting binnen een bepaalde rechtsorde, waarvan de militaire dienstplicht een andere specificatie is.

Eerder dan een stelligrechtelijke verplichting tot het verrichten van *arbeid* treft men aan een verbod ten aanzien van den *arbeid*. Werd in het gildewezen de vrijheid van arbeidsverrichting reeds beperkt, de tegenwoordige wettelijke ordening van het bedrijfsleven geeft ongetwijfeld aanleiding tot talrijke rechtsregels op dit gebied (men denke o.a. aan vestigings- en bedrijfsvergunningen, enz.).

Tenslotte kan de arbeidsontplooiing van den enkeling worden belemmerd door het opleggen van een straf, in het bijzonder de vrijheidsstraf.

III. In het derde deel wordt de aandacht gegeven aan het *arbeidsproduct*, dat „gezien van den *arbeid* als handeling het onmiddellijk doel der werkzaamheid is“²⁾. Het arbeidsresultaat is volgens schr. rechtens verwant aan den *arbeid* zelf. Grootendeels is het product echter niet rechtstreeks bestemd voor den arbeider zelf, die het gemaakt heeft. Deze, die *arbeidde* tot zelfvolmaking, kan dit product niet afstaan, als zijn zelfvolmaking daardoor in mindere mate zou worden bereikt dan wanneer hij het product behoudt.

Hiermede komt men op het vraagstuk van het *rechtvaardig arbeidsloon*. Dit is het loon, hetwelk den arbeider in de gelegenheid stelt de zelfvolmaking te bereiken, welke uiteraard met de door hem gepresteerden *arbeid* te bereiken valt. Het moet voldoende zijn om den arbeider en zijn gezin op een behoorlijke wijze (d.w.z. overeenkomstig den staat³⁾ en stand der arbeiders) in het leven te houden. De vraag, wie de lasten moet dragen voor het geval het *arbeidsproduct* economisch niet de waarde van een dergelijk product vertegenwoordigt, is niet eenvoudig en verschillend te beantwoorden al naar mate men zich denkt in een meer of minder gebonden maatschappij.

Als laatste punt wordt behandeld het instituut van de *collectieve arbeidsovereenkomst*. Hier komt duidelijk naar voren het veldwinnend inzicht in het gemeenschapskarakter van den *arbeid*. Wilde de wetgever de arbeidsverhoudingen oorspronkelijk alleen door een overeenkomst tusschen „vrije“ en „gelijke“ „broeders“ beheerscht zien, terwille van de sociale zijde van den *arbeid* moest hij wel overgaan tot een *wet* op de arbeidsovereenkomst. Eerst zeer bescheiden behandeld in art. 1637 B.W. vond de collectieve arbeidsovereenkomst naderhand (in 1927) zijn beslag in een afzonderlijke wet, waarbij een rechtsvorm werd gevonden, waarin zoowel het persoonlijke als het collectieve karakter van den *arbeid* tot uiting kwam. Sterker komt de gemeenschap op den voorgrond, doordat in 1937 de mogelijkheid werd geopend ook niet toegetreden minderheden te binden, terwijl tenslotte de bezettende Overheid in verordening 217/1940 (art. 5) zelfs mogelijk maakt loonen en salarissen of andere arbeidsvoorwaarden bindend vast te stellen juist bij het ontbreken van een C.A.O.⁴⁾

In dit betrekkelijk kort bestek heeft schr. een bijzonder groot aantal zeer belangrijke onderwerpen aangeroerd. Het spreekt vanzelf, dat men ten aanzien van vele hiervan een andere meening kan zijn toegedaan, vooral omdat

²⁾ Nadrukkelijk wijst Dr. J. J. M. v. d. Ven er op, dat het onderscheid tusschen „*finis operis*“ en „*finis operantis*“ niet uit het oog moet worden verloren. Vgl. F. J. H. M. van der Ven („Inleiding tot het arbeidsrecht“, Tilburg 1941): „Het arbeidsdoel, waarmee het arbeidsrecht te maken heeft, is de menselijke persoonlijkheid zelve, de instandhouding en volmaking daarvan“.

³⁾ De staat van den arbeider wordt bepaald door zijn leeftijd, woonplaats, al of niet gehuwd zijn, aantal kinderen, enz.

⁴⁾ In deze rede, die 15 October jl. in druk verscheen, kon geen melding meer worden gemaakt van de Verordening van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied betreffende de ordening van den *arbeid* (No. 114, „Verordeningenblad“ van 16 October 1942).

men deze onderwerpen van verschillend oogpunt uit kan bezien. Is het eerste hoofdstuk voornamelijk op meer filosofisch terrein, het tweede heeft, naast een sociologisch, een sterk juridischen inslag, terwijl tenslotte het derde deel vooral sociaal-economisch is geïntereerd. (Het stuk betreffende de collectieve arbeidsovereenkomst valt hier m. i. een beetje buiten en zou ik liever onder deel II behandeld zien).

Naar mijn mening is de heer Van der Ven er echter in geslaagd uit deze zoo uitgebreide materie een overzichtelijk geheel te verzamelen. Deze rede is niet alleen bijzonder lezenswaard voor hen, die de ontwikkeling van het arbeidsrecht willen bestudeeren, maar voor een ieder, die de vele ingewikkelde — en ook actueele — problemen, welke hier worden aangeoerd, niet geheel aan zich voorbij laat gaan. Bij het ontwarren van deze problemen scharen wij ons met dezen privaat-docent gaarne onder de machtige wapenspreuk van de Utrechtsche universiteit: „Sol Justitiae illustra nos!”

Mr. A. H. EKELS.

STATISTIEKEN.

BANKDISCONTO'S.

Ned. (Disc. Wiss. 2½) 28 Juni '41	Lissabon	4	31 Mrt. '41
Bk. Bel. Bl. Eff. 3½ 28 Aug. '39	Londen	2	26 Oct. '39
(Vrsch. in RC 3) 28 Aug. '39	Madrid	4	28 Nov. '38
Athene	N.-York F.R.B. 1	27	Aug. '37
Batavia	Oslo	4½	21 Sept. '39
Belgrado	Parijs	1½	17 Mrt. '41
Berlijn	Praag	3	1 Jan. '36
Boekarest	Pretoria	3½	15 Mei '33
Brussel	Rome	4½	18 Mei '36
Boedapest	Stockholm	3	29 Mei '40
Calcutta	Tokio	3½	21 Juli '41
Helsingfors	Warschau	4½	18 Dec. '37
Kopenhagen	Zwits. Nat. Bk.	1½	25 Nov. '36

1) 3 pCt. voor wissels, promessen en leeningen met een looptijd van minder dan 120 dagen.

STAND VAN 'S RIJKS KAS.

Vorderingen	23 Jan. 1943	30 Jan. 1943
Saldo van 's Rijks Schatkist bij de Nederlandsche Bank	f —	f 7.985.552,65
Saldo b. d. Bank voor Ned. Gemeenten	1.155.187,29	77.729,33
Voorschotten op uit. December 1942 aan de gemeenten verstrekt op aan haar uit te keeren hoofdsom der pers. bel., aand. in de hoofdsom der grondbel. en der gem. fondsbel., alsmede op de belastingen en op de vermogensbelasting	12.893.947,06	12.893.947,06
Voorschotten aan Ned.-Indië ¹⁾	258.841.328,25	258.991.328,25
Idem voor Suriname ¹⁾	8.140.279,15	8.145.279,15
Idem aan Curaçao ¹⁾	280.227,66	280.227,66
Kasvord. wegens creditverstreking a. h. buitenland	16.012.028,—	16.012.028,—
Daggeldleeningen tegen onderpand	—	—
Saldo der postrek. van Rijks-comptabelen	207.683.581,03	198.382.598,41
Vordering op het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	2.904.430,31	2.023.416,86
Vordering op andere Staatsbedr. en instellingen ¹⁾	125.305.737,40	117.517.722,79
Verplichtingen		
Voorshot door de Ned. Bank ingevolge art. 16 van haar octrooi verstrekt	f 3.426.993,08	f —
Voorshot door de Ned. Bank in reken.-cour. verstrekt	—	—
Schuld aan de Bank voor Ned. Gemeenten	—	—
Schatkistbiljetten in omloop	110.096.100,—	110.096.000,—
Schatkistpromessen in omloop	2.483.500.000,— ²⁾	2.492.000.000,— ²⁾
Daggeldleeningen	—	—
Zilverbons in omloop	136.634.567,—	137.478.344,50
Schuld op ultimo December 1942 aan de gem. weg. a. h. uit te keeren hoofds. d. pers. bel., aand. i. d. hoofds. d. grondb. e. d. gem. fondsbel. alsmede op die bel. en op de vermogensbelasting	—	—
Schuld aan het Alg. Burg. Pensioenfonds ¹⁾	—	—
Id. aan het Staatsbedr. der P. T. en T. ¹⁾	395.919.670,47	402.522.957,30
Id. aan andere Staatsbedrijven ¹⁾	6.989.455,92	6.989.455,92
Id. aan div. instellingen ¹⁾	124.774.852,63	125.319.244,24

1) In regk. crt. met 's Rijks Schatkist. 2) Rechtstreeks bij De Nederl. Bank geplaatst f 244.000.000,—. 3) Idem f 244.000.000,—.

DE NEDERLANDSCHE BANK.

Verkorte balans op 15 Februari 1943.

Activa.		
Binnenl. wissels, promessen, enz.	(Hfdbank. f 187.000.000 Bijbank „ 1.000.000 Agentsch. „ 200.000)	f 188.200.000
Papier op het buitenland	f 1.903.765.742	
At: Verkocht maar voor de bank nog niet afgeleopen	—	1.903.765.742
Beleeningen incl. voorschotten in rekening-courant op onderpand	(Hfdbank. f 141.577.181 1) Bijbank „ 2.535.935 Agentsch. „ 10.571.298)	f 154.684.414
Op effecten, enz.	f 154.588.242 1)	
Op goederen en ceelen	96.172	154.684.414 1)
Voorschotten aan het Rijk	—	—
Munt en muntmateriaal:		
Gouden munt en gouden muntmateriaal	f 887.424.363	
Zilveren munt, enz.	4.089.842	891.514.205
Belegging van kapitaal, reserves en pensioenfonds	—	60.682.265
Gebouwen en meubelen der Bank	—	4.000.000
Diverse rekeningen	—	181.452.710
		f 3.384.299.336

Passiva.

Kapitaal	f 20.000.000
Reservefonds	8.050.923
Bijzondere reserves	19.564.874
Pensioenfonds	13.170.417
Bankbiljetten in omloop	3.131.172.700
Bankassigatiën in omloop	35.738
Rek.-Courant) Van het Rijk	f 23.664.589
saldo's) Van anderen	158.783.171
	182.447.760
Diverse rekeningen	9.856.924
	f 3.384.299.336

Beschikbaar dekkingssaldo f 1.524.571.093
Minder bedrag aan bankbiljetten in omloop dan waartoe de bank gerechtigd is 3.811.427.730
Schatkistpapier, rechtstreeks bij de bank ondergebracht 187.000.000
1) Waarvan aan Nederlandsch-Indië (Wet van 15 Maart 1933, Staatsblad No. 99) 52.706.500

Voornaamste posten in duizenden guldens.

Data	Gouden munt en muntmater.	Circulatie	Andere opeisb. schulden	Beschikk. dekkings-saldo	Dekkings-perc.
15 Febr. '43	887.424	3.131.172	182.483	1.524.571	27
8 „ '43	887.445	3.108.165	183.111	1.503.236	27
1 „ '43	887.466	3.112.973	182.220	1.495.131	27
6 Mei '40	1.160.282	1.158.613	255.183	607.042	83

Data	Totaal bedrag disconto's	Schatkist-prom. rechtstr.	Beleeningen	Papier op het buitenl.	Div. reken. (act.)
15 Febr. '43	188.200	187.000	154.684	1.903.766	181.453
8 „ '43	230.200	230.000	142.873	1.893.280	139.639
1 „ '43	244.300	244.000	146.078	1.816.415	190.596
6 Mei '40	9.853	—	217.726	750	150.648

DUITSCHER RIJKSBANK.

(in mill. R.M.)

Data	Goud en deviezen	Renten-bank-scheine	Andere wissels, chèques en schatkistpapier	Beleeningen
7 Febr. 1943	76,7	323,3	26.056,7	25,2
30 Jan. 1943	77,0	331,2	26.270,2	21,8
23 „ 1943	76,8	391,7	25.648,0	16,4
23 Aug. 1939	77,0	27,2	8.140,0	22,2

Data	Effecten	Diverse Activa	Circulatie	Rekg.-Crt.	Diverse Passiva
7 Febr. '43	49,9	1.726,9	23.403,6	3.640,6	616,2
30 Jan. '43	50,6	2.038,3	23.664,3	3.891,6	633,7
23 „ '43	50,3	1.315,9	22.660,4	3.636,2	617,1
23 Aug. '39	982,6	6.380,5	8.709,8	1.195,4	94,2

GEZAMENLIJKE STATEN VAN DE NATIONALE BANK VAN BELGIË EN VAN DE EMISSIEBANK TE BRUSSEL.
(in mill. Francs)

Data	Goud, specie deviezen en Reichskredit-kassen	Credit a. h. particuliere bedrijfsleven	Crediet aan Staat en openbare lichamen	Overheids-fondsen	Circulatie	Postcheque ambt	Rekening-Courant
21 Jan. '43	54.131	849	20.890	2.029	69.022	4.006	4.074
14 „ '43	53.751	772	21.467	1.977	68.855	3.984	4.336
7 „ '43	53.512	803	21.758	1.945	68.638	4.026	4.563
29 Dec. '42	53.276	743	21.297	1.917	67.881	4.032	4.624
22 „ '42	52.549	753	21.416	1.903	67.597	3.998	4.227
8 Mei '40	23.606	5.394	695	1.480	29.806	—	909

Alfabetische Index Overheidsmaatregelen op economisch gebied

(Zie voor den alfabetischen index Overheidsmaatregelen in 1942 het Jaarregister 1942, laatste bladzijde)

	Blz.		Blz.		Blz.
Advertenties	69	Motorbrandstof	54	Vordering	26
Arbeidszaken	25	Oliën	40	Zaden	26
Belastingen	12	Omzetbelasting	12, 54	Zuivel	12
Betalingsverkeer m. h. buitenland	12	Organisatie bedrijfsleven	12, 25		
Blauwmaanzaadkaf	54	Pluimvee	40		
Bouwnijverheid	69	Prijsregelingen	12, 26, 40, 54, 83		
Buitenlandsche handel	25, 82	Slerteelt	12, 83		
Chemische producten	25	Spertijden	26		
Coöperatie	12	Steuuregelingen	40		
Economische rechtspraak	25	Stijgelegde bedrijven	26		
Grond	39	Textiel	69		
Handel	12, 25, 39, 82	Vee	26		
Hotels, enz.	39	Vennootschapsbelasting	54		
Industrie	12, 25, 26, 40, 54, 69	Verbeurdverklaarde voorwerpen	26		
Landbouw	26, 40, 83	Vervoer	83		
Loonbelasting	54	Verzekering	83		
Loosdagen	54	Voedselvoorziening	26		

Publicaties van het Nederlandsch Economisch Instituut:

6. Dr. G. Z. JOL
Ontwikkeling en organisatie der Nederlandsche brouwindustrie ..... (f 4,20)*
7. Dr. A. J. VERHAGE
De handel in bloembollen ..... (f 3,15)
8. Dr. A. TREEP
De betrekkingen tusschen banken en industrie in Frankrijk ..... (f 4,20)*
10. Ir. A. BAARS en Dr. H. M. H. A. VAN DER VALK
Seizoensbewegingen in het economisch leven van Nederland ..... (f 1,55)*
11. Dr. J. C. M. VAN RHEE
De betrekkingen tusschen banken en industrie in Zwitserland ..... (f 3,65)*
12. HENRI REUCHLIN M. A.
Werkverruiming en haar gevolgen voor volkshuishouding en overheidsfinanciën ..... (f 1,05)*
13. Dr. H. M. H. A. VAN DER VALK
Economische politiek in België in de depressie ..... (f 1,05)*
14. Dr. W. L. VALK
Conjunctuuriagnostose ..... (f 6,90* geb., f 5,25* gecart.)
15. CH. GLASZ
Hypotheekbanken en Woningmarkt in Nederland ..... (f 1,55)*
16. Ir. J. W. BONEBAKKER
De Scheepsbouwnijverheid in Nederland ..... (f 1,55)*
18. Dr. E. VAN DER WIEL
De betrekkingen tusschen banken en industrie in Zweden ..... (f 2,60)*
19. Dr. J. J. J. DALMULDER
On econometrics ..... (f 2,65* geb., f 1,55* ingen.)
20. Dr. T. KOOPMANS
Linear regression analysis of economic time series ..... (f 3,15* geb., f 2,10* ingen.)
21. Dr. W. L. VALK
Production, pricing and unemployment in the static state ..... (f 3,15* geb., f 2,10* ingen.)
22. Dr. H. J. FRIETEMA
Productie en prijsvorming op de Engelsche markt van Nederlandsche, Deensche en koloniale boter ..... (f 3,15)*
23. Dr. Ir. A. BAARS
Openbare werken en conjunctuurbeweging ..... (f 2,10)*
24. Dr. Ir. F. J. C. VAN DER SCHALK
Een analyse van de arbeidsproductiviteit in Nederland ..... (f 2,60)*
25. Dr. L. R. W. SOUTENDIJK
Methoden tot het vaststellen van den omvang der besparingen ..... (f 2,60)*
26. J. VAN DER WIJK
Inkomens- en Vermogensverdeeling ..... (f 2,60)*
27. Dr. T. KOOPMANS
Tanker freight rates and tankship building ..... (f 3,15* geb., f 2,10* ingen.)
28. Overzicht van de ontwikkeling der handelspolitiek van het Koninkrijk der Nederlanden van 1923 tot en met 1938, samengesteld door een groep medewerkers van het N.E.I., onder leiding van Prof. Mr. P. Lieftinck ..... (f 2,10)*
29. Dr. A. WINSEMIUS
Economische aspecten der internationale migratie ..... (f 2,10)*
30. Dr. H. M. H. A. VAN DER VALK
Egalisatiefondsen en monetaire politiek in Engeland, Nederland en de Vereenigde Staten (derde gewijzigde druk) ..... (f 2,10)*
31. M. J. SCHUT
Tinrestrictie en tinprijs ..... (f 1,55)*
32. Dr. J. R. A. BUNING
De beleggingen der bijzondere spaarbanken in Nederland ..... (f 3,65)*

Uitgave: De Erven F. Bohn N.V. Haarlem

Verkrijgbaar in den boekhandel